

Kürşat Haldun AKALIN*

Hıristiyanlığın Kaynağı ve Karşıtı Olarak Stoa Felsefesi

The Stoic Philosophy as the Opposite and Seed of Christianity

Özet

Doğanın geçirdiği bütün aşamalarda, Tanrı, ilk sebep ve hükmedici zihindir, kâinatın aklıdır. Heraclitus felsefesinde olduğu gibi, Tanrı ateşin özüdür, maddesel dünyanın sonu geldiğinde çok şiddetli ateş olarak açığa çıkacaktır, Tanrısal öz tek başına baki kalacaktır. Stoikizmin bu ifade tarzı çok geniş bir sahada kabul görmüş, Tarsus şehri stoik felsefenin merkezi haline gelmiştir. Bundan dolayı Paul'un yazılarında stoacılığın açığa çıkartılmasına, en azından, dogmalarının ve ilkelerinin içeriğinin stoik okula ait olmasına asla şaşmamak gerekir. Ölümle son bulan stoacı yazgıcılık ile Hıristiyan kadercilik arasında tam bir birlik vardır.

Anahtar kelimeler: Stoikizm, Hıristiyanlık, Yazgıcılık

Jel Kodu: Z19

Abstract

God is a first cause and a governing mind in all natural stage, he is the reason of universe. This God is a fiery ether, as in the philosophy of Heraclitus, and in the end the material world dissolve in fervent heat, and the divine substance alone remain. The language of stoicism became widely diffused, and the stoic philosophy itself had a central home at Tarsus. It is therefore by no means surprising that there should be discovered in the writings of Paul, at least, a familiarity with dogmas and maxims which belong to the stoic school. Especially the association of stoic fatalism with the Christian doctrine of predestination.

Key Words: Stoicism, Christianity, Predestination

Jel Codes: Z19

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, haldunakalin@osmaniye.edu.tr

Giriş

Stoacılara göre bilgelik, doğanın işleyişini dikkate alarak doğayı keşfetmek ve doğaya uygun davranmaktan geçmektedir. Doğa bütündür ve birliktir, doğa içindeki her varlık (bitkiler, hayvanlar, insanlar vs..) ise çokluktur. Doğa içinde var olan her varlık, kendi doğal işleyişine göre doğaya uygundur, bunun nedeni mükemmel ve iyi olmasındandır, sonucu ise çokluğu oluşturan küçük bir parçası olarak kâinatın iyiliğine ve mükemmelliğine katkıda bulunmasıdır. Böylece, felsefeyi de kullanarak bilgeliği öğrenen ve insan olarak kendi doğasına uygun bir şekilde yaşayan¹ her kişi, kâinatın doğasına göre yaşamış olacağı için, doğruluğa ve mutluluğa erişmesi çok kolay olacaktır. Mutluluğa erişmek için bilgelik uğrunda çaba sarf etmek gerektiğinin önemini belirten stoacılara göre, bilgiğe, nesnenin niteliği hakkında düşünerek doğru kavramları oluşturmakla ve akli kullanarak doğaya uygun hareket etmekle ulaşılabileceğini öne sürmüşlerdir. Nesnelerin yapısı incelenip doğru kavramlar oluşturulmadan aklın araç olarak kullanılabilmesine pek ihtimal vermeyen stoacılar, bu nedenle, fiziğin sahasını oluşturan nesnelerin niteliği bilgisine erişmeyi, en yüce erdem olarak görmüşlerdir. Bilgelik araştırması işlevinde geliştirmek istedikleri felsefeyi de, akıl ve bilgi gücünü kullanarak doğaya uygun yaşamın ilkelerini edinmek için öğretmek istemişlerdir.

Kendini bilmek içindeki Tanrıyı bilmektir inancındaki gnostiklerin platonist ruhaniliğinin tam tersine, stoacılar, insanı kuşatan dış çevre etmeni olarak doğayı bilmenin doğrudan Tanrı'yı tanımak olacağını, bu dünyada doğaya uygun yaşamakla Tanrı doğasının tanınacağını ve buna boyun eğilerek mutluluğa ulaşılabileceğini savunmuşlardır. Kâinatın uyum ile düzeninin farkına vararak doğaya uygun bir yaşam süren insanlar, bu görünen çevreyle özdeşleşmiş olan Tanrıyı da hoşnut kılarlar, aklını ve bilgeliğini kullanarak kendilerini de mutlu ederler. Düzenli ve canlı bir varlık olarak kâinat ve kâinatdaki her varlık, yaratıcısı Tanrı gibi mükemmel ve muhteşemdir². Her

¹ "Mutlu yaşamı sağlayan yetkin bir bilgeliktir. Felsefe benim ne işime yarayacak sanki, değil mi ki kader var? Tanrı her şeyi yönetiyorsa, neye yarar felsefe? Her şey rastlantının elindeyse, neye yarar? Madem ki, hem kesin olan alinyazıları değişemiyor, hem de bilinmeye karşı hiç bir şey yapılamıyor! Öte yandan ya Tanrı benim düşünceme yerleşmiştir de, ne yapacağım o karar veriyor, ya da kader kendi kararına uygun hiç bir şeyi yapmama izin vermiyor! Hepsi böyle olsa da, yine de felsefe yapması gerekir insanın. Diyelim ki kader bizi koparılmaz bağlarla bağladı, ya da evrenin hakemi olan Tanrı her şeyi düzenledi, ya da rastlantı insanların işlerini altüst edip atıverdi, o zaman da yine felsefenin bizi koruması gerekir. Felsefe bize, Tanrı'ya seve seve, kadere başı dik uymamızı öğütler. Tanrıyı nasıl izlemeli, rastlantıya nasıl katlanmalı, işte bunları öğretecek bize felsefe. Özgürlüğe açılan bir çok kısa yollar vardır. Tanrı'ya şükranlarımızı sunalım ki, hiç kimse zorla hayatta tutulamaz." (Seneca, 1999; 56)

² "Sürdürülen polemikleri bir kenara bırakalım ve çok dikkatlice düşünmeye başlayalım, şayet Tanrı dünyanın ruhuysa ve bu dünyada Tanrı'nın bedeniye, Tanrı doğanın bağrında açığa çıkarak doğadaki her varlığı kapsıyor ve içinde barınıyorsa, varlıkların cisimsel özü de demek olan ruhuyla doğadaki her varlığa hayat denilen armağanı sunmaktaysa, bu Tanrısal özüyle doğadaki her şeye yaşam vererek canlı her varlığın ruhani özü kendisinden kaynaklanmışsa; doğmuş olan ve canlı olan her varlık, Tanrı'nın birer parçasıdır demektir. Hiç kimse, bu muhakemenin, nasıl bir zındıklığı içerdiğini ve din karşıtı sonuçlarını beraberinde getirdiğini düşünmüyor mu? Çiğnediği her çimende, Tanrısal özün ya da Tanrı'dan bir parçanın olduğunu, dolayısıyla Tanrı'yı ayaklar altına aldığı, düşünen bir kimse var mı? Ya da karın tokluğu uğruna boğazladığı hayvan

yönüyle kusursuz ve bütün öğeleriyle de aksaksız bir halde işleyen canlı bir organizma olarak kavranan bu kâinat; uyum içindedir, Tanrısal olduğu için tamamıyla kutsaldır, Tanrıyla özdeştir ve dolayısıyla Tanrıyı barındırmaktadır. Tanrı kendisini doğada gösterdiği için, kutsal ve mükemmel olan, gücü her şeye yeten ve sonsuz akıl sahibi olan bu Tanrı; ruhani bir güç³ olmak yerine, insan biçiminde olmadığı gibi insani his ve

nedeniyle, Tanrı'nın kanını döktüğü duygusuna kapılan bir kimse var mı? Bedendeki Tanrısal öz görüşünü yıkmak uğruna daha pek çok can sıkıcı örneği burada muhakemenize sunmaktan hiç çekinmem, ancak bedenle ilgili söz edeceğim daha fazla bilgim olsa da hayam dolayısıyla ve Tanrı'ya saygım nedeniyle bunları dile getiremem. Rasyonel hayvan olarak görülen insanların Tanrı'nın bir parçası olduğu görüşünü, sanırım hiç kimse inkar edemeyecektir. Bana göre, yine de kainattaki her varlığın Tanrıdan bir parçayı barındırdığı veya Tanrısal özü taşıdığı görüşünü kabul edilebilir bulmamaktayım. Doğadaki insandan aşağı varlıkların, yani hayvanların ve bitkilerin, Tanrısal özü veya parçayı barındırdığını düşünmek mümkün değildir. Bu konuyla ilgili fazla münazara yapmanın doğru olmadığı kanısındayım Ancak yine de, düşüncemize bir sınır getirmek zorundayız, rasyonel bir varlık olarak insanın Tanrısal ve Kutsal olduğu görüşü, arsızlığı yüzünden bir çocuğa şaplağı patlattığımız zaman Tanrı'yı tokatlamış oluruz gibisinden kaygılara kapılmak, talihsiz bir yargıdır. Zira bu önyargıyı, insanın bedeninde Tanrısal özü taşıdığı veya bedeninde Tanrı'nın bir parçası olduğu inancını, giderek daha fazla insanın kusurlarıyla kıyaslar hale getirerek; şehvet düşkünü, akılsız, sapkın, kısacası her yönüyle kınanır meşgalelerle günah bataklığına düşmüş bir kimsenin bedensel hallerini Tanrı'ya isnat etme gibi bir çıkmaza sürüklenmemek kabil midir? İmanlı bir kimse, sağlam aklıyla Tanrı'ya bu tür bedensel hallerini yükleyebilir mi? Kaldı ki, eğer bu kişinin bedeni Tanrı'dan bir parçaysa veya her insan bedeni Tanrısal öze malikse; Tanrı, kendisine saygı duymayan veya hiç tanımayıp tapınmayan bir kimseye nasıl kızabilir? İnsan zekasının ulaşabileceği en yüksek seviyesi ya da dahinin üstün akıl gücünün, kişinin ruhu olduğu söylenmektedir; böylece her bir kimsenin sahip olduğu kişisel zeka gücünün, dünyanın ruhuyla donatılmış olduğu, dolayısıyla Tanrı'yı içerdiği, öne sürülmektedir. Yine aynı noktaya gelmiş bulunuyorum, dünyanın ruhu kainattaki akıl gücüne dayanmaktadır. Şayet bu akıl gücü Tanrı ise, insanın ruhunun da akıl olması gerekir ki, bunu izleyen sonucun her kişi ruhu Tanrı olsun. Kaldı ki, Tanrı görünmez olsa dahi, kutsal metinlerin bildirdiği gibi, kendisini göstermemiş değildir." (Augustinus, 1999; 152)

³ "Peygamberler silsilesinden biri, görünmeyen bu Tanrı'yı, Tanrı fiziksel olmasa dahi, maddesel biçimde görmüştür. Tanrı Musa ile konuşmuş, Musa Tanrı'ya cevap vermiştir. 'RAB Musa'yla iki arkadaş gibi yüz yüze konuşurdu. Musa RAB'be şöyle dedi: 'Bana, Bu halka öncülük et diyorsun, ama kimi benimle göndereceğini söylemedin. Bana, Seni adınla tanıyorum, senden hoşnudum demiştin. Eğer benden hoşnutsan, lütfen şimdi bana yollarını göster ki, seni daha iyi tanıyıp hoşnut etmeye devam edeyim. Unutma, bu ulus senin halkındır. RAB, Varlığım sana eşlik edecek diye yanıt verdi, Seni rahata kavuşturacağım.' (Çıkış 33:13) Tanrı yasası melekler aracılığıyla bildirildiğine göre; Tanrı, meleklerle de konuşmuştur: 'Atalarınız peygamberlerin hangisine zulüm etmediler ki? Adil Olan'ın geleceğini önceden bildirenleri de öldürdüler. Melekler aracılığıyla buyrulan Yasa'yı alıp da buna uymayan sizler, şimdi de adil Olan'a ihanet edip O'nu katlettiniz!' Tanrı, ilk insanları, şayet bildirdiği Yasa'yı ihlal eder de itaat etmekten vazgeçerlerse ölümle tehdit etmiştir. Ölecek olan insanın ruhu mudur yoksa bedeni midir? Ruh, Tanrısal ve bedensiz olamayacağına göre, yasayı ihlal edenlerin tamamı ölmüştür. Oysa filozoflar, Tanrı'nın isteği ve gücüyle dünyevi bedenlerin ölümsüz olabileceğine ihtimal vermemişlerdir, ruhların kendi

tutkularla donatılmamıştır, insanla olduğu kadar bütün varlık âlemiyle aynı maddesel özü taşımaktadır.

Doğa, daima uyumlu ve düzenli olduğu için Tanrısallığı ya da kutsallığı barındırdığı gibi insanlar için örnek bir davranış tarzını oluşturmaktadır. Doğa, sadece insanlara ihtiyacı olan maddeleri sağlamakla kalmamakta, fakat bununla birlikte adaletli ve iyi olmayı da öğretmektedir. Bu dünya içinde faaliyette bulunmak için bir beden, Tanrı doğasıyla uyum kurmak için de bir akıl vermiş olan doğa; insanın yaşamını sağlayan, insan için sonsuz zenginlikleri de barındırmaktadır. Kozmik paylaşımda, herkes, aklının öncülüğünde ulaştığı başarı nispetinde kendi payına düşen hakkını alır. Kâinat içinde herkes hakkını alır, layık olduğu bir yer sahibi olur; böylece, Tanrısallık adaleti temsilen her kişinin kâinattaki yeri, bir ölçüde bellidir. Öyleyse her insan, kendi layığı veya hakkı olan kâinattaki bu uygun yeri bulmak için gayret sarf etmelidir. Bu maksada uygun yaşar ve bütün faaliyetlerini de bir düzen altına alırsa, kişi, iyi ve mutlu hayata kavuşabilir. İnsana mutluluğu ve sevinci veren maddesel bu dünya, aynı zamanda, insanlar için güzelliğin ve kusursuzluğun canlı bir örneğini de oluşturmaktadır. Tanrı doğada olduğu ve doğadaki her varlıkta kendisini gösterdiği için, ne kadar çirkin görünürse görünsün her canlı, bedeninde Tanrıdan bir parça taşıdığı için, güzeldir ve mükemmeldir. Dünyadaki doğal afetler doğanın iyi ve adaletli olduğu duygusunu sarsa da, hilkat garibeleri ya da doğadaki çirkin ve korkunç canlılar estetik bakımdan doğanın mükemmelliğine gölge düşürse dahi; yaratılmış her varlığın Tanrısallık özü barındırdığına⁴ inanan stoacılar, şayet insan, ilk izleniminin yol açtığı yılgınlığı üzerinden atarsa, tüm canlıların sahip olduğu gizli güzelliğinin ve mükemmelliğinin farkına varabileceği görüşünü savunmaktadır. Dünyayı gözleyerek canlıların mükemmelliğini ve güzelliğini keşfeden, böylece Tanrı duygusunu pekiştiren bir kimse olarak stoacıların görünen kâinattaki Tanrısı; kişiyi kuşatan doğada saklı olduğu için içsel olduğu gibi, en çirkin hayvanda bile mükemmelliği ve güzelliği barındırdığı için aynı zamanda da sevgisel bir içerik taşımaktadır.

1.Stoacılıktaki Tanrı İnancı ve Ölümle Tanrıya Katılma Duygusu

Tanrının gücü, güzelliği ve mükemmelliği bu doğada saklıysa; platonist bir uyarlamayla Tanrı'yı cennette alıkoyan Hıristiyan düalizminin tam tersine; stoacılar, kâinatı ve doğayı Tanrının kendisini gösterdiği bir saha olarak görerek kutsal kılmış, doğadaki bu mükemmellik ve uyumu gözleyerek Tanrı'ya ulaşma gayesini taşımışlardır.

bedenlerine iade edileceği ve kişinin de sonsuza kadar mutluluk ve güven içinde yaşayabileceğine kesinlikle inanmadıkları için ölümle sonuçlanmayacak olan bir hayatı asla düşünmemişlerdir." (Augustinus, 1999; 175)

⁴ "Toprakta eğik duran başaklar, aslanın çatılmış kaşları, yaban domuzunun ağzından çıkan köpükler. Tüm bunlar tek başlarına ne kadar çirkin görünürler. Fakat doğanın bir parçası olduklarından, aynı zamanda onu güzelleştirmeye de yararlar. Evrendeki olguları kavrama yeteneğine sahip olan bir insan, her şeyin güzel olduğunu görecektir. Böyle bakabilen bir insan, yabani bir hayvan ağzını açtığında ona bakmaktan ya da aynı şeyi bir ressamın çizdiği resimde görmekten aynı derecede zevk alır. Algılayışı böyle olan bir insan, kendilerini herkese değil, doğayı sevenlere güzel gösteren varlıkların güzelliğini de kavrayacaktır." (Aurelius, 2006; 19)

Zira Tanrı doğadır, Tanrı doğada kendisini göstermiştir, şu halde doğadaki her varlık aynı zamanda kendi içinde Tanrı'yı barındırmaktadır, maddesel olan bu kâinat sırf bu nedenle kutsaldır, kâinatın kutsallığı bitki ya da hayvan olsun insan olsun yaşattığı her varlığı kutsal kılmıştır. Doğadaki bu varlık âlemi temaşa edilerek dahi, doğanın kutsallığının farkına varılabilir ve böylece Tanrı'ya hayranlık beslenebilir. Tanrısal gerçeğin ancak doğanın ve dolayısıyla kâinattaki varlıkların gözlemlenmesiyle farkına varılabileceğini vurgulayan stoacılar; kusursuzluğun ve mükemmelliğin doğada saklı olduğunun öneme üzerinde ısrarla durmuşlar, kâinattaki düzen ve uyumuyla doğa bilginin de tek kaynağı olduğunu önemle belirtmektedir. Bilgi ve erdemi bünyesinde barındıran doğa, insan gücünü aşan düzenli ve devamlı yinelenişleriyle, bir tür ölümsüzlüğe de sahiptir. Meşgaleleriyle ve ömrüyle ölümlü olan insanın bilgi ve erdem mücadelesi, faniliğin muzaffer kudretine karşı yürütülmektedir.

Antik Yunan kültüründe kalıcı işler yapmak⁵, ölümsüzlüğe ulaşmanın neredeyse tek yolu olarak rağbet bulmuştur. Ölümsüzlüğe ulaşmada başarılı kalıcı işler arasında

⁵ "Yapmakta olduğun şeyleri, büyük bir istekle, gösterişten uzak, ciddiyetle, özenle, özgürce ve doğrulukla yapmaya çalış. Yapmakta olduğun şeyi sanki hayatında yapacağın son şeymiş gibi yapmaya çalışırsan bunu başarabilirsin. Sakin ve dindar bir yaşam sürmek için, ne kadar az şeyin yeteceğini göreceksin. Kendine kötülük yapıyorsun. Kendini yüceltmek için başka bir fırsatın olmayacak. Çünkü herkesin yaşamı kısa bir süre devam eder. Senin o kısa yaşamın da neredeyse bitti, ama sen halen kendine saygı duymuyorsun! Kendi mutluluğunu başkalarının yaptıklarına bağlamaya devam ediyorsun. Her şey büyük bir hızla yok oluyor. Hem evrendeki bedenler hem de onların hatıraları. Algılayabildiğimiz şeylerin doğası nedir? Zevkin çekici, acının korkutucu, gururun ün sağlayıcı yanları nedir? Bütün bunlar ne kadar aşağılık, adi, iğrenç, pis ve ölü şeyler. Bunları aklımızı kullanarak düşünmeliyiz. Eğer aklımızı kullanarak düşünecek olursak, ölümle ilgili tüm düşüncelerimiz değişebilir. O zaman ölümün yalnızca bir doğa olayından ibaret olduğunu kavrayabiliriz. Ancak bir doğal olaydan korkmak, çocuklara özgü bir şeydir. Ayrıca ölüm, evrensel doğaya da katkıda bulunmaktadır. İnsanın hangi parçasının Tanrılarla bağı olduğunu, bu parçanın gerektiği zaman nasıl hazır tutulabileceğini düşünmeliyiz. Tanrılardan gelen her şey mükemmeldir. İnsanlardan gelen şeyler ise, akraba olduğumuz için önemlidir. Ne kadar uzun yaşarsan yaşa, herkesin kendi yaşamını kaybedeceğini, kaybetmekte olduğu bu yaşamdan başka bir yaşamının olmadığını unutma. Şimdiki zaman herkes için aynıdır, bu nedenle geçip giden şey de aynı şeydir. Aslında kaybedilen şey, sadece şimdiki zamandır. Hiç kimse geçmişi ve geleceği kaybedemez. O halde şu iki noktayı asla unutmamak gerekiyor: birincisi, ilk baştan beri her şeyin aynı olduğu ve sürekli olarak aynı şeyler dönüştüğüdür; ikinci noktaysa, bir insan hangi yaşta ölürse ölsün aynı şeyi kaybeder. Şimdiki an kaybedeceğimiz tek şeydir. Çünkü sahip olduğumuz tek şeydir. Eğer bir insan çok uzun bir süre yaşasa bile, aklının eskisi gibi kalacağı ve olayları eskiden algıladığı gibi algılayabileceği kesin değildir. Belki bir süre sonra, aklımız Tanrısal ve insansal bilgi için çaba harcayan düşüncemize yetmeyecektir. O halde, sadece ölüm her geçen gün biraz daha yaklaştığı için değil, aklımızı kullanarak yapabildiğimiz şeyleri yapma yetisini kaybetmeye yaklaştığımız için acele etmeliyiz. En iyi insanlar arasında yer alma düşüncesini ertelemeyen bir insan, sanki bir rahip ya da Tanrıların bir hizmetçisi gibidir. Çünkü bu insan içindeki güçten yararlanmaktadır. İçinde yer alan Tanrı, olgun, saygın, gerçek bir insana yani bir vatandaşa yol gösterebilir. İçindeki Tanrı, ölümü bekleyen insana yol gösterebilir. Karar verme yeteneğine güven! Çünkü yönetici ilkende doğaya ve aklı olan bir varlığın yapısına ters düşen bir yargının olmaması tamamen senin elindedir. Karar verme yeteneğin, diğer insanlarla olan dostluğunu ve Tanrılarla uyum içinde yaşamayı da sağlayacaktır. O halde herkesin sadece şimdiki zamanı yaşadığını da aklından çıkartma. Önceden yaşananlar çoktan olup bitti, gelecek ise zaten belirsiz." (Aurelius, 2006; 12,15)

kahramanca ölmeye, bir sanat eseri yaratmak veya düşünür olmak kadar önem verilmiştir. Antik Yunan-Roma dinsel kültüründe, kahramanca ölen kişilerin gerçekte ölü değil diri olduğuna inanılmıştır. İsa'ya iman edip tapanların sonsuz hayatı olacağı inancının⁶ bir benzeri, antik Roma-Yunan uygarlığında kahramanlar için geçerlidir. Hiç çekinmeden hayatını ortaya koyan bu kahramanların ölümsüzlüğün sınırlarını aşarak anımsandıkları ölçüde fanilikten kendilerini kurtardıkları vurgulanmıştır. Kahramanca ölenlerden sonra eser bırakan insanların da kalıcı iş yaptıkları, öldükten sonra okunan eserleriyle ve düşünceleriyle ölümsüzlüğe ulaştıklarına inanılmıştır. Hıristiyanlıkta da, geçmiş ve geleceği düşünmeden, sadece bu anı yaşamak ve kalıcı iş yapmak çok önemlidir. Hıristiyanlar için tek kahraman vardır, o da günahkârlar (yani tüm insanlar) için kendini çarmıhta kurban veren ve işlenmiş işlenecek bütün günahların kefareti ödeyen İsa'dır. Kahramanca ölmek ve düşünceleriyle gelecek nesilleri aydınlatmak antik Yunanistan'dan başlayıp bütün antik Roma kültürünü saran şahsi ölümsüzlük tutkusunu halini almıştır. Bilge olmak ve iyi anılmak, giderek kişisel gayret ile kurtulma emelini insanlara aşlamıştır. Şahsi ölümsüzlük tutkusunu düşüncelerinin temeli haline getiren stoacılar da; kişinin, bilgeliğiyle ulaştığı doğru düşünce sayesinde, insanların doğruyu ve erdemliliği öğreten eylemlerinin bir sonucu olarak, ölümsüzlüğe kavuşacağını öne sürmektedir.

Tıpkı kahramanlar gibi düşünürler, insanlara hizmet veren kimseler de ölecektir. Ancak kalıcı iş yapanların ölümü, sadece yaşayan insanlar üzerinde bıraktığı olumlu etkilerle değil, gerçek anlamda da nihai bir son değildir, bir durumdan başka bir duruma geçiştir. Şu halde bilge insanlar için ölüm, bir yok oluş değildir, sadece bir başka biçimdeki var oluştur. Kâinatın kutsallığı, mükemmelliği ve sonsuzluğu içinde bir parça olan insan da; bu bütünü kutsallığına ve ölümsüzlüğüne katılabilir, ölümle gerçekleşen bu göçle bir başka şey olarak var olabilir. Kalıcı iş yapan bilge insanların Tanrılaştırılmaları, Platon'da olduğu gibi akla sadık kalanların taşıdığı baki ve ebedi ruhlarını Tanrıdan aldığı nispetle Tanrı'ya benzemeleri yoluyla olmasa dahi; stoacılıkta

⁶ "İnsan ne ekerse, onu biçer, kendi doğal benliğine eken benlikten ölüm biçecektir, Ruh'a eken Ruh'tan sonsuz yaşam biçecektir. Tanrı, herkese yaptıklarının karşılığını verecektir; durmadan iyilik ederek yücelik, saygınlık ve ölümsüzlüğü arayanlara sonsuz yaşamı verecek. Tanrı bize olan sevgisini şöyle kanıtıyor, biz daha günahkârken, Mesih bizim için öldü; böylece şimdi O'nun kanıyla aklandığımız göre, O'nun aracılığıyla Tanrı'nın gazabından kurtulacağımız çok daha kesindir; çünkü eğer biz Tanrı'nın düşmanlarıyken Oğlunun ölümü sayesinde O'nunla barıştıksa, barışmış olarak Oğlunun yaşamıyla kurtulacağımız çok daha kesindir. Kutsal Yasa suç çoğalsın diye araya girdi, ama günahın çoğaldığı yerde Tanrı'nın lütfu daha da çoğaldı, öyle ki, günah ölüm yoluyla egemenlik sürdüğü gibi, Tanrı'nın lütfu da Rabbimiz İsa Mesih aracılığıyla sonsuz yaşam vermek üzere doğrulukla egemenlik sürsün. Doğal insan benliğinden ötürü güçsüz olan Kutsal Yasa'nın yapamadığını Tanrı yaptı, öz Oğlunu günahlı insan benzerliğinde günah için kurban olarak gönderip günahı insan benliğinde yargıladı, öyle ki, Yasa'nın gereği, doğal benliğe göre değil, Ruh'a göre yaşayan bizlerde yerine gelsin. Bedenlerinizin üyelerini ahlaksızlığa ve kötülük yapmak üzere kötülüğe nasıl köle olarak sundunuzsa, şimdi de bu üyelerinizi kutsal olmak üzere doğruluğa köle olarak sunun. Sizler günahın kölesiyken doğruluktan özgürdünüz. Şimdi utandığınız şeylerden o zaman ne kazancınız oldu? O şeylerin sonu ölümdür. Şimdiyse günahtan özgür kılıp Tanrı'nın kulları olduğunuza göre kazancınız, kutsallaşma ve bunun sonucu olan sonsuz yaşamdır. Çünkü günahın ücreti ölüm, Tanrı'nın armağanı ise Rabbimiz Mesih İsa'da sonsuz yaşamdır." (Kutsal Kitap, 2003; 1639, 1595)

da, insan olduğu halde insani şeylerin düşünülmemesi ve ölümlü olduğu halde fani şeylerle hiç uğraşılmasını tavsiye edilmekte, kişinin kendisini ölümsüz kılması için kendi içinde var olan ve kendisinin Tanrıyla özdeş kılan o en soylu parçaya uygun yaşaması şart koşulmaktadır. Stoacılar da dahi insanı Tanrı ile özdeş kılan bedeninde maddesel bir parça vardır, ancak bu Tanrı ruhu veya ruh değildir; bu öz, ruh gibi doğadan ve kâinattan kopuk ve aykırı hiç değildir. Bu en soylu ve en kutsal parçaya uygun yaşamının karşısında iki engel vardır; bunlardan birisi geçmişe bağlılıktır, diğeri de gelecek kaygısıdır. Stoacılıkta önemli olan, kişisel hayatı yararlı kılmak ve kalıcı iş başarmak için, bu günü dolu dolu yaşamak ve kalıcı kılmaktır.

Bu günün boşa geçmesine neden olan, geçmişe duyulan özlem veya pişmanlık kadar gelecek kaygısı da insanın karşısına çıkan en ciddi engellerdir. İçinde yaşanan şu anın boşa geçmesine yol açan kötü anılar ve gelecek kaygıları, zihinde sahip olmak stoacılar göre, Tanrılardan pay almanın neredeyse tek ön koşuludur. Geçmiş ve gelecek kısılcından çıkabilmek için doğrudan Tanrı'ya bağlanmayı öğüt veren stoacılar için Tanrı, elbette Musevilikte ya da Hıristiyanlıkta olduğu gibi kâinatın dışında ve üstünde olan her şeye kadir kişisel bir Tanrı değildir. Kâinatta kendisini gösteren ve kâinatın muadili olan böyle bir Tanrı, ancak kişiyi gelip geçici şeylere bağlanmaktan kurtarabilir. Stoacılıkta, gelip geçici şeylerin tesirinden kurtulmak, gerçeği unutturan bu tür bağlılıklardan kopmak esas olduğundan; geçmiş ve gelecek gibi artık gerçekliği olmayan zamanın boyutlarının dışına çıkmadığı, akıl sayesinde doğayla uyum içinde yaşamayı şart koşmaktadır.

Kalıcı iş yapmanın sırrı, her işi hayatının son işiymişçesine mükemmel yapabilmekten geçmektedir. Ölümlü olduğunu bilen kişi, geçmiş ve gelecek duygusallıklarından kurtulduğu ölçüde yaşadığı ana odaklanacağı için, kalıcı iş yapabilecektir. Kişi, bu gününü değerlendirmede ne kadar faal ve başarılı olursa olsun, stoacılığın kurtuluş öğretisi kişisel bir içerik taşımadığı için kâinatın belirsiz bir parçası olarak ölümsüzlüğe geçiştir. İsimli yaşanan kişisel varlıktan, isimsiz olarak kâinatla kaynaşma durumuna geçiştir. Ölümle kişi, kişisel ve bilgili bir varlık olarak her şeyini kaybetmektedir. Ölümün kişi üzerinde yarattığı korku ve kaygıları silmeyi hedeflemiş olsa da, bu dünyaya ait fani şeyleri düşünmeye ve yapmaya mani olsa da, ölümden sonra insanın kişisel varlığının korunması ya da devam etmesi yönünde hiç bir ümit vermez. İnsanın kendisinden daha çok yakınlarının acısına⁷ kayıtsız kalamayan stoacılıkta, ölümsüzlük dahi dirilmek ya da

⁷ "Annemin ölümünde korkunç bir yan yoktu, annem büsbütün ölmemişti; elimizde bunu gösteren haklı nedenler, onun tertemiz yaşamı ve dürüst imanı vardı. Cenaze götürüldüğünde peşinden gittim, sonra tek bir gözyaşı bile dökmeden geri geldim. İnsanlar arası dostluklarda, insanlar birbirlerine karşı öyle yakınlıklar duyarlar ki, bir dost öldüğünde duyulan yasın nedeni bunda yatıyor. Hepsi yaşlılığa ulaşmaz, ama hepsi ölürler. Bu onların doğa yapısıdır. Evrensel bütünün elementleri olduklarından, birbiri ardına yok olup birbiri altına gelirler. Elementleriyle bu dünyayı oluşturan bu şeyler başkalarına yer açmak için geçip giderler. Tanrısal söz, ben bir yerden başka bir yere gidiyor muyum, diyor. Ruhunun kokuşmuş bölümler yeniden canlanacak, ancak ebediyen değişmeyen Tanrı'nın huzurunda seninle birlikte kalacaklardır. Tanrım evrenin yaratıcı! Gerçekten de bu şeyler yok olmak amacıyla gidecekleri yere giderler, bunları seven ve bunda ısrar eden kişinin ruhu da çok sakıncalı arzular içinde kıvrılır durur. Neden, yasadan uzaklaşarak bedeninin içgüdülerini izliyorsun? Bir bütünü oluşturan parçalar her zaman mevcuttur, ancak birlikte mevcut değildir. Bütün bu şeyleri yaratan, bütün bu şeylerden daha iyi değil midir? Bu

yeniden dünyaya gelmek gibi bu dünyadaki kişisel ismi ve varlığı sonsuz kılan anlamları asla içermez. Kişisel ölümsüzlük ya da bireysel kurtuluş gibi temalar, stoacılıkta kesinlikle yoktur. Sadece kâinatın birer parçası durumundaki kişilerin tekrar kâinatla kaynaşmaları söz konusudur.

2.Hıristiyanlığın Karşı Çıktığı Stoa Tanrı İnancı

Tanrı'nın doğada değil de İsa'da olduğunu ve bu dünyada yaşamış her kişinin de bedenen dirileceğini öne süren Hıristiyanlık; ilk olarak, stoacılığın bu gayri şahsi ve anonim kurtuluş anlayışına karşı olarak, insan-Tanrı temelinde bir kurtuluş öğretisi geliştirmiştir. Tanrı sözü karşısında insan düşüncesini ve dolayısıyla felsefeyi aşağılayarak, kurtuluşu insandan olduğu kadar akıl ve düşüncesinin de tümüyle dışına çıkartmak, doğrudan Tanrı ve imana bağlayacaktır. Yaratıcının övülmesi⁸ vurgusunu içermiş olsa da Hıristiyanlıkta, felsefeye karşı yine felsefe kullanılarak fani varlıklara düşkünlük stoacılıktaki mantıkla kınanılıp, ölüm gerçeği karşısındaki stoik sükûnet sergilenir ve herkes yaptığının karşılığını alacağını belirten stoa ilkesi revaç bulurken; ölümle geri dönecek doğada mutluluğa asla erişilemeyeceği açıklanmış, doğayla dönüş mutluluğunun yerini Tanrı'ya bağlanış kurtuluşu öne çıkartılmıştır. Şu halde ölümün toprağında mutluluğa erişemeyecek olan kişi; ne aklıyla, ne bilgeliğiyle ve ne de düşüncesiyle kurtulabilir. Kişinin bu dünyada yaptıklarının ve yapmak istediklerinin de, bireysel kurtuluşu üzerinde hiç bir belirleyici tesiri yoktur. Kişi ancak imanı ve

bizim Tanrımızdır ve o geçmez, çünkü ondan sonra hiç bir şey gelmez. Tanrım, sen insanın başındaki saçlarının sayısını biliyorsun, bir tek saç teli bile senin iraden dışında düşmüyor; ancak insanın kendi saçlarını sayması, kendi tutkularını ve yüreğinin hareketlerini saymasından daha kolaydır. Sana yaklaşmaya çalışıyordum, sense ölümü tatmam için beni iteliyordun. Aptal bir geveze gibi şöyle deyip duruyordum: Tanrıdan gelen ruhum nasıl hata içinde olabilir? Sen, merhametli ve iyi Tanrım, ölümümün derinliğini göz önüne alarak, yüreğimin içindeki bütün pislikleri temizledin. Peki onca yıldır cüzi iradem neredeydi? Boş ve değersiz zevklerden yoksun kalmak, benim için ne büyük zevk oldu. Biz kendimizi yaratmadık, varlığımızı ebediyen var olana borçluyuz. Gel Rab'bin şenliğine katıl! Peki ne zaman olacak bu? Hepimizin dirildiği ama hepimizin değişmediği zaman. Hiç bir şey Tanrı'dan uzak değildir, Tanrı dünyanın sonunda beni nerede dirilteceğini bilir." (Augustinus, 1999; 83, 191)

⁸ "Doğanın içinde dikkate alınan her şey, siz ister uygun görün isterse de uygun bulmayın, Yaratıcı'nın şanını ve de yüceliğini sergilemektedir. Bundan dolayı, kınandıktan sonra günahkârlar ateşle cezalandırılacak olsalar bile, sonsuz ateşin doğası bile Yaratıcı için bir övgü konusudur. Doğadaki her canlı ve her biçimsel varlık için Yaratıcı'nın övülmesi şarttır. Doğanın bütün varlıkları varoluşlarından ve kendilerine göre biçimlerinden dolayı iyidir, kendileriyle olduğu kadar çevresindekileri de barış ve uyum içinde bulunmaktadır. Doğadaki her varlığın eğilim ve istikameti Tanrının planında vardır, bir bütün olarak tasarlanan kainat idaresi belirli bir nihai gayeye uygun olarak gerçekleşir. Tanrı, en yüce bir konumdadır, ne kadar yüce olsa dahi Tanrı'yla asla aynı olmayan bir seviyede bulunan her varlığa hükmetmektedir. Hiç bir varlık, asla Tanrı ile eşit değildir, O'nun planının dışında kesinlikle davranamaz ya da hareket edemez, O'nun yaratması olmaksızın var olamaz. Bu nedenle, Tanrı, insana özgü hataları işlemez, canlıların fiziksel kusurlarından dolayı asla Tanrı suçlanamaz, Tanrı yaratıklarının seviyesine indirilemez. Doğada var olan her varlık dikkatle düşünülerek, Tanrı'nın yüceliğinin farkına varır, Tanrı yaratıklarının güzelliğiyle ve mükemmelliğiyle dahi sonsuz övgüyü hak eder. Tanrı, neyi isterse yapar, yapmak istemediği hiç bir şey yüzünden de asla bir kayıp vermez, tüm kudret Tanrı'dadır. Tanrı'nın gücü, bilgeliği ve aklı da İsa'dadır." (Augustinus,1972; 412)

doğrudan Tanrı'nın isteğiyle kurtulacaktır. Hıristiyanlığın kendisi felsefe olsa dahi, Hıristiyanlık antik Yunan felsefesini dinsel ideallerine temel olarak kullanmış olsa dahi; felsefeyi, insan aklını, bilgeliği ve düşünmeyi aşağılayıp yok etme emelinden⁹ başka bir gayret göstermiş değildir. Kişinin kurtuluşunda faaliyetin, gayretin, bilginin, düşüncenin, aklın hiç bir rolü olmayınca; Hıristiyanlığın Avrupa kıtasına hâkim olduğu orta çağların karanlık dönemler olduğuna asla şaşmamak gerekir. Doğanın ve aklın yerini, kutsal metinler ve tefsirler almıştır. Hıristiyanlıkta akli muhakeme bütünüyle reddedilmemişse de, inanca dayalı olarak kullanılan bu aklın kutsal metinler sınırı dışına taşmamasına büyük özen gösterilmektedir.

Stoacılar da bütün kâinatın gayri şahsi bir mükemmellikte ve ahenk içinde işleyişini kapsayan logos, içerdiği Tanrısallığı ve dolayısıyla kutsallığı da muhafaza ederek, Hıristiyanlıkta sadece İsa ile özdeş kılınmıştır. Stoacılıkta her insan, doğadan veya Tanrı'dan kendinde bir parça bulur ve bu Tanrısız öz nedeniyle yeniden başka bir şekilde ve başka bir varlıkta hayata dönerken; doğadaki her varlığın güzelliği ve mükemmelliği nedeniyle Yaratıcı'ya övgüler yağdıran Hıristiyanlık, Tanrısallığı tek bir kişide İsa'da bedenleştirmiştir. Tanrısallığın olduğu kadar kutsallığın da kâinatın dışında olduğunu ve doğayla asla özdeş olmadığını ısrarla vurgulayan Hıristiyanlar; doğanın uyumlu düzeninin de üzerinde olağanüstü bir varlık olarak gördükleri İsa'da Tanrı'nın kendisini gösterdiğini, Tanrısallığın bütün insanlarda olmak yerine yalnızca İsa'da bedenleşmiş olduğunu öne sürmüşlerdir. Tanrı'nın doğa yerine İsa'da cisimleşmesi, doğanın kişisellikten uzak mükemmelliği ve Tanrısallığı yerine İsa'nın Tanrı olarak öne çıkartılması, kutsallığın kâinatın yapısından İsa'nın kişiliğine aktarılması; Hıristiyanlıktaki kurtuluşun şahsileştirilmesinin bir sonucudur.

İsa'nın sözlerine güven duyup İsa'ya tapmak, imanın temeli haline getirilmiştir. İsa'ya taparak sevgiyle Tanrı ile bütünleşmeden, insanın bu gününü değerlendirmesinin, ömrü boyunca büyük eserler ya da işler yapmasının hiç bir önemi yoktur. Zira kurtuluşa giden yol, insani gayretlerden veya bireysel çabalardan değil de, İsa'ya imanla bağlanmaktan geçtiği için, Hıristiyanlıkta; bireysel akıl ve düşüncenin yerini İsa'ya güven ve bağlanma almış, böylece ilk defa batı kültüründe din ile felsefe bir daha yan yana gelmemek üzere kopmuş ve ayrılmıştır. Hıristiyanlıkta imanın en yüksek derecesi ise, şahit olmaktır. Hıristiyanlıktaki bu şahitlik, Tanrının İsa'da olduğuna ve konuştuğuna iman etmektir. Şahitlikle iman şart koşan İnciller de, bu nedenle, araştıran beyinler yerine kabul eden sade insanları över. İncillerde sade insanların iman teslimiyeti sürekli övgü bulur. Çünkü akıl yürüten, sorgulayan, bilgiyi esas alan ve düşüncelerini gerçek üzerine kuran kişiler; bağımsız kafalıdır, kuşku duydukları ölçüde merak ederler, bilgiye ulaştıkları nispette de kendilerini beğenir ve yaptıklarıyla gurur duyarlar, böylece Tanrı'ya meydan okur ve isyan ederler. Hıristiyanlığın bütün ilahiyatçıları görüşlerini tevazu üzerine kurmaları, felsefeye düşman olmaları, Tanrı sözü karşısında insan düşüncesini aşağılamaları, hiç de

⁹ "Tanrı'nın gücü ve bilgeliği olan Mesih, çarmıhla ilgili bildiri mahvolanlar için saçmalık, ama kurtulmakta olan bizler için Tanrı'nın gücüdür. Nitekim şöyle yazılmıştır: Bilgelerin bilgeliğini yok edeceğim, zekilerin zekâsını boşa çıkaracağım. O halde bilge kişi nerede? Din bilgini nerede? Bu çağın hünerli tartışmacısı nerede? Tanrı, dünya bilgeliğinin saçma olduğunu göstermedi mi? Mademki dünya, Tanrı'nın bilgeliğine göre Tanrı'yı kendi bilgeliğiyle tanımadı, Tanrı, iman edenleri, saçma sayılan bildiriyle kurtarmaya razı oldu." (Kutsal Kitap, 2003: 1649)

boşuna değildir. Hıristiyanlıkta Tanrı'nın gücüne, bilgisine ve dolayısıyla aklına sahip olan İsa¹⁰, İncillerden bütün insanları tevazu içinde kalarak kendisine iman etmeye ve tapmaya çağırmaktadır.

Kâinatın mükemmel işleyişini ve daima uyum içinde bulunmasını ifade etmek gayesiyle özellikle stoacılar tarafından savunulan logosun, Yuhanna İncilinin ilk cümlesini oluşturması¹¹ çok ilginçtir. Yuhanna İncili stoacı bir temelle başlayıp, sonra da stoacılıktan koparak tamamıyla aykırı bir eğilim içine giren Hıristiyanlıkta, kutsallığın, kâinatın gayri şahsi işleyişi yerine İsa'da cisimleştiği ve insana doğüstü halde, bu kutsallığın diğer insanlara taşınmasının İsa'nın Tanrılığının kabul edilmesi şartına bağlanılmış olması, kurtuluş öğretisinin her yönüyle kişiselleştirilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Kâinatın kutsal olmaktan çıktığı ve kesinlikle önemsenmediği Hıristiyanlıkta, Tanrı İsa olmuş, İsa da kendi Tanrısallığını tanıyanlara Tanrı'nın çocuklarından biri olma şansını tanımıştır. Böylece doğanın uyum içindeki mükemmel işleyişini akıl ile keşfetme gayreti bir kenara itilecek, bunun yerini, İsa'ya iman alacaktır. Akıl yerini imana bıraktığından, insan düşüncesi ve aklı hiç bir değer taşımayacaktır. Akıl ve düşünce, ancak kutsal metinlerin anlaşılmasına araç kılınması şartıyla veya Tanrı

¹⁰ "Her canlı organizma çeşitli farklı etmenlerden meydana gelir ve kendi iyiliğini garanti altına alır. Örneğin bedeni dikkate alalım, ayak olmadan baş olamayacağı gibi baş olmadan da ayak bir şey yapamaz. Ne kadar küçük dahi olsa, her fiziksel aza beden için zorunludur, bedensel bütünlük içinde çok fazla değerlidir. Mesih İsa'da bedensel azalar birlik olmuştur. İsa'daki Tanrımız ve Yaratıcımız, tıpkı mezardan diriltir gibi kâinatı karanlıktan çıkartmıştır, her şeyimizi O'na borçluyuz, bundan dolayı da hangi şart altında olursak olalım, O'na minnet borçlu olduğumuzu asla unutmayalım. Ayrıca bilelim ki, bedenini Mesih'e adayıp iman edenin sonsuz yaşamı olacaktır. Tanrı'nın biricik Oğlunun çarmıhta öldüğüne ve üçüncü gün dirildiğine iman etmiş herkes yine bilsin ki, Tanrı'nın çocuğu olmayı hak etmiştir; ancak, Tanrı iman eden her insanda kendisini göstermemiş, sadece kurtarıcımız İsa Mesih'te kendisini göstermiştir. Tanrı herkeste değil sadece İsa'dadır, İsa ise kendisine iman edip tapan herkesin içindedir. Şu halde, içimizdeki Mesih İsa'nın ilahlılığına iman edelim, İsa'ya taparak Baba'nın açtığı yolda ilerleyelim. Mesih İsa'yı çarmıha asmakla Tanrı'yı çarmıha astılar, Mesih İsa'yı öldürmekle de Tanrı'yı öldürdüler. Mesih İsa ise, bizim günahlarımıza fidye olsun diye, kurban sunusu olarak seve seve ruhunu teslim etti, çarmıhtaki acılarıyla bizi Baba ile barıştırdı, bize olan sevgisini Baba'ya duyurdu, sevgiyi bize miras kıldı. Zira Tanrı sevgidir, Tanrı'yı İsa'da sevelim, sevgiyi de içimizdeki İsa'da hissedelim. Şayet bir adamın içinde gerçek Mesih İsa sevgisi varsa, Mesih'in sözlerini hayatında tutması için onu serbest bırakalım. Tanrı sevgisinin nelere kadir olduğunu kim tasavvur edebilir? Tanrı sevgisindeki yüceliği ve güzelliği, kim layıkıyla anlatabilir?" (Radice B., 1972; 41, 49)

¹¹ "Başlangıçta söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve söz Tanrı'ydı. Söz, insan olup aramızda yaşadı. O'nun yüceliğini, Baba'dan gelen lütuf ve gerçekle dolu olan biricik Oğul'un yüceliğini gördük. Kendisini kabul edip adına iman edenlerin hepsine Tanrı'nın çocukları olma hakkını verdi. Tanrı'nın gönderdiği Yahya adlı bir adam ortaya çıktı, O, tanıklık için, ışığa tanıklık etsin ve herkes onun aracılığıyla iman etsin diye geldi, Kendisi o ışık değildi, ama ışığa tanıklık etmeye geldi. Yaşam sözüyle ilgili olarak başlangıçtan beri var olanı, işittiğimizi, gözlerimizle gördüğümüzü, seyredip ellerimizle dokunduğumuzu duyuruyoruz. Yaşam açıkça görüldü, O'nu gördük ve O'na tanıklık ediyoruz. Baba'yla birlikte olup bize görünmüş olan sonsuz Yaşam'ı size ilan ediyoruz." (Kutsal Kitap, 2003: 1332, 1569, 1332)

sözünün sınırları içinde kalması koşuluyla, hoşgörülecektir. Ancak antik Yunan-Roma filozofları, sözün¹² (logos'un) ete kemiğe bürünerek insanileşmesini reddettikleri için inançsızdırlar. Gerçeğe ulaşmada akıl ve bilgelik, düşünce ve gözlem, kısacası stoacılığın oluşturan bütün temeller ayaklar altına alınmalıdır. Tanrı, kendisini kâinatta ve doğanın mükemmel işleyişinde açığa çıkarmamış, İsa'da kendisini göstermiş olduğu için, kutsallığa ya da Tanrısallığa giden yol, artık akli kullanarak doğayı anlamaktan değil, yalnızca İsa'ya tapmaktan ve İsa'nın sözlerine güven duymaktan geçmektedir. İsa'da bedenleşen Tanrı sözü karşısında, insan düşüncesi veya filozofların muhakemesi tamamıyla değersizdir hatta isyankârlıktır. İsa'nın Tanrılığın karşısında insana düşen görev, suskunluk yani tevazudur. Tanrı ruhuyla insan bedenine (İsa'ya) girmiş, insanlar arasında bir insan olarak yaşamış ve insanın ağzıyla konuşmuştur. Nasıl ki, yüce Tanrı (baba) alçalarak insan olmuş yani tevazu göstermişse, İsa'ya inanan her kişi de aynı alçalmayı göstererek İsa'nın söylediği her söze teslim olmak zorundadır. Akıl sahibi olan herkes, artık kendi başına düşünmenin ne denli akılsızlık olduğunu idrak etmiş bir haldedir. Bütün sırlar ve gerçekler Hıristiyanlıkta, kutsal metinlerdeki sözcüklerde gizli olduğu için; kişi akli ve bilgeliği, İsa'nın sözlerini yorumlamakla sınırlandırılmıştır. Zira bilginin tek kaynağı olan Tanrı, İsa'nın ağzından konuşmuştur. Tanrı, mükemmel işleyişiyle doğada saklı değil, Hıristiyanlıkta İsa'nın bedeninde açığa çıkmıştır. İnsan olup insanlar arasında yaşayan Tanrı, İsa'daki sözleriyle gerçeği açıklamıştır. Hıristiyanlık sayesinde, Kutsal Kitap; doğanın da, insan aklının ve bilgisinin de, kişinin bütün yapıcı gayret ile kalıcı eserlerinin de yerini alarak her şey üzerinde mutlak bir üstünlük kurmuştur.

¹² "Babanın akıl ve muhakeme gücü, bildirdiği Babanın iradesinde açığa çıkmıştır. Ancak, sen yine de, İsa'nın içinde Baba'nın akıl ve bilgeliğinin bulunduğuna inanmaktasın. Bir kadının taşıdığı bu bedeni, sırf bu yüzden hor görmekte çarşıta uğradığı aşağılanmayı fikrinin temeli haline getirerek Mesih'i reddetmekte. Gurur ve kibir dolusun. Oysa İsa, bilge adamın bilgeliğini yok edeceğim ve akıl sahiplerinin akli duracak diye bildiren kutsal elçilerin sözlerindeki gerçek bilgiyle doludur. Keşke, gururunu bastırıp, Mesih İsa'da açığa çıkan Tanrının lütuf ve hikmetini tanımış olsaydın da, Tanrı'nın İsa'da vücut bulduğuna sen de tanıklık etseydin. Ancak, filozof olduğundan, bu gerçeğe tanıklık etmenin zorunlu koşulu olan tevazu ve alçakgönüllülüğün hiç eser yok sende. Gerçeğe, bilgiye ve saadete ulaştıracak olan bu tevazu boyunduruğunu kabul edecek tek bir filozof boynu dahi cihanda bulunmaz. Akıyla övünen ve bilgeliğiyle gururlanan filozof mizacı, aklın ve bilgeliğin boyunduruğuna asla tahammül edemez. Tanrısal bilgeliğe ve güce muktedir olan Mesih İsa tevazu içindedir, ancak insani görüşlerle donatılmış olan sen kendinle gurur azametindedin. Bizler hiç bir şüphe duymuyoruz ki, Mesih İsa'nın kendi diriliş örneğiyle bizlere gösterdiği gibi mezarından çıkarak yeniden dirilecek olan bedenler ezeli olacaktır. İşte o zaman, bizim gerçek mutluluğumuz olan bedensel dirilişimiz ve sonsuz hayatla ödüllendirilmemizin koşulu olan tevazuyu hor görerek, rasyonel bir mazeret beyanında bulunarak, bu bedensel kaçış halinle, hıristiyanlığı ret mi edeceksin? Bunun bir tek sebebi vardır, daha önceden söylediğim gibi, tekrarlıyorum, Mesih tevazu içindedir fakat sen (filozof) gurur dolusun. Utancın yüzünden muhtemelen yaptığın hataları gidermek gayretine hiç girmeyeceksin. Senin hata kaynağın, düştüğün gurur batağıdır. Yoksa sen de, 'söz Tanrıydı, söz insan olup aramızda yaşadı, Baba'dan gelen İsa'nın yüceliğine biz tanığız' (Yuhanna 1) sözüne iman edebilirdin." (Augustinus,1972; 416)

Köleliği yasal hükme bağlayarak meşru kılan Eski¹³ ve Yeni¹⁴ Ahit'i de kutsal metin olarak kabul ederek kendi temellerinden biri haline getirmiş olmasına rağmen, Hıristiyanlık; doğadaki her varlığın belirli dereceleri içinde bulunduğunu dayanak göstererek köleliği onaylamış olan stoacılığa karşı çıktığı dönemlerde, insanların temelde bir olduğu ve her insanın diğer insanlarla eşit haklara sahip bulunduğu düşüncesini öne sürmüştür. Böylece insanlığın doğal eşitsizlik temelinden kendisini kurtarmasında önemli bir rol oynamış olan Hıristiyanlık, Roma imparatorluğunun resmi dini gücüne ulaştıktan sonra, gerçeği ve doğruyu yalnızca vahiy metinlerinde aranmasını şart koştuğu için, köleliğin nedenini insanların günaha düşmesinde bulmuştur. Kutsal Kitap içine hapsedilen kişisel akıl ve bilgeliği, bağımsız olarak insanlara mutluluğun ve kurtuluşun yolunu aydınlatmak yerine, vahye hizmet eden ve vahyin doğruluğunu kanıtlamakla meşgul olan sıradan bir araç durumuna düşmüştür. Zira köleliği İsa'ya bağlılık olarak ruhsallaştırmasına karşın, stoacılar kadar¹⁵ bile kölelere insani yaklaşım göstermeyen Hıristiyanlıkta, Tanrı olan İsa'nın sözlerinin dışında bilgelik yoktur, İsa'ya tapınma dışında bir başka kurtuluşa ulaşma tarzı da yoktur. İman ve vahiy üzerine kurtuluş olan Hıristiyanlığın kurtuluş akidesi; Kutsal Kitap'ın dışında kalan akıl ve bilgiyi kendisine düşman bilerek hor görmüş, Kutsal Kitap'ı tek hukuk kaynağı gücündeki yasaların yasası olduğunu ilan etmiş, sanattan siyasete varana kadar bir bütün olarak yaşamın her kesitinin İsa'nın sözlerine göre biçimlendirilmesinin sağlanması ve korunması kilisenin temel görevi haline gelmiştir.

¹³ "Kenan'a lanet olsun, köleler kölesi olsun kardeşlerine. Kenan, Sam'a kul olsun. Kenan, Yasef'e kul olsun. Köleleriniz, cariyeleriniz çevrenizdeki uluslardan olmalı. Onlardan köle ve cariye satın alabilirsiniz. Ayrıca, aranızda yaşayan yabancıların çocuklarını, ister ülkenizde doğmuş olsun ister olmasın, satın alıp onlara sahip olabilirsiniz. Onları miras olarak çocuklarınıza bırakabilirsiniz. Yaşamları boyunca size kölelik edecekler. Ancak, bir İsraili, kardeşine efendilik etmeyecek, sert davranmayacaktır. Eğer İbrani kardeşlerinizden bir erkek ya da kadın size satılırsa, altı yıl size kölelik edecek yedinci yıl onu özgür bırakacaktır." (Kutsal Kitap, 2003: 16)

¹⁴ "Kölelik boyunduruğu altında olanların hepsi kendi efendilerini tam bir saygıyla layık görsünler ki, Tanrının adı ve öğretisi kötülenmesin. Ey hizmetkârlar, efendilerinizin iyi ve yumuşak huylu olanlarına değil, ters huylu olanlarına da tam bir saygıyla bağımlı olun. Haksız yere acı çeken kişi, Tanrı bilinciyle acıya katlanırsa, Tanrı'yı hoşnut eder. Ey köleler, dünyadaki efendilerinizin her sözünü dinleyin. Bunu, yalnız insanları hoşnut etmek isteyenler gibi göze hoş görünen hizmetle değil, saf yürekle, Rab korkusuyla yapın." (Kutsal Kitap, 2003:1508,1542)

¹⁵ "Senin kölem dediğin adam, seninle aynı tohumdan gelmiştir, onunla aynı gökkubbe altında yaşamaktasın, onun gibi soluk alıyorsun, onun gibi yaşayıp ölüyorsun. Sen onu özgür görebildiğin kadar, o da seni köle görebilir. Senden aşağı olanla, senden üstünün seninle yaşamasını istediğin gibi yaşa. Kölene neler yapabileceğini düşündüğün zaman, efendinin de sana aynı yapabileceğini düşün! Benim hiç efendim yok ki, diyorsan; belki yarım bir efendin olabilir. Kölele yaşam ilişkin iyilik dolu ve dostça olsun, onu söyleşilerine al, kararlarına katılsın o da, özel yaşamına karışsın. O bir köle! Öyle ama belki ruhu özgürdür!" (Seneca, 1999; 110)

Evrensel doğal eşitliğin günün birinde gerçekleşeceği içeriğindeki stoacı ümidi¹⁶ kesinlikle beslemeyen Hıristiyanlık, insanın günahkâr yaradılışı üzerinde durmuş ve köleliği de bu isyankâr mizacın kaçınılmaz karşılığı veya hakkaniyeti olarak görmüştür. Kölenin vasala dönüştüğü bu tarihsel süreç boyunca, doğadaki varlıklar arasındaki doğal eşitsizliğin yerini, Hıristiyanlıkta, itaatsizlik üzerine kurulan günaha düşme şaşkınlığı ya da irade-i cüzziyeyi kötüye kullanma alışkanlığı almıştır. Böylece itaat, Avrupa'daki Hıristiyanlığın temeli haline gelmiştir. Hain vasal için dahi kurtuluş ümidi veren ve servetten vazgeçmeyi şart koşan¹⁷ Hıristiyanlık, efendisini hoşnut kıldığı ölçüde Tanrı'yı sevindireceğini bildirerek¹⁸, kişisel ölümsüzlüğü vaat eden kurtuluş öğretisinde bütün

¹⁶ "Evrensel doğal eşitlik düşüncesi, Seneca'nın kölelik üzerindeki görüşlerini öne sürmesinin temel nedenini oluşturuyordu. Seneca, Tanrının ve doğanın tüm insanları eşit yarattığını, kölenin ve özgür yurttaşın aynı havayı soluyarak aynı gökyüzü altında yaşadığını ve öldüğünü belirterek bu açıdan herkesin eşit olduğunu savunuyordu. Kaldı ki, eğer kökenine inilecek olursa, tüm insanların Tanrılardan geldiği anlaşılacaktı. 'Tümümüz, aynı kaynaktan geliyoruz, aynı kökendeniz; daha başı dik ve iyi eylemlerde bulunabilmek için, daha yetenekli olmak dışında hiç kimse başkasından daha soylu değildir. Adları unutulmuşlardan gelse de, talih onun yüzüne hiç gülmemiş olsa da, hiç bir insanı küçümseme. Azatlı köle, yabancı kökenli bir soydan gelmiş olsan da, kaldır başını cesaretle, şecerendeki belirsiz adları hiç düşünme, kökeninde seni büyük bir soyluluk bekliyor.' Seneca'ya göre, evrensel ve doğal eşitlik, yalnız köleler ve onların efendileri arasında değil tüm insanlar için söz konusuydu. Seneca, kral da olsa kişinin çıplak olarak sadece insan olduğunu, tüm insan ırkının kardeşliğinin gerekliliği üzerinde duruyor." (Ertop ve Yetkin, 1985; 219)

¹⁷ "İsa yola çıkarken, biri koşarak yanına geldi. Önünde diz çöküp O'na, İyi öğretmenim, sonsuz yaşama kavuşmak için ne yapmalıyım, diye sordu. İsa ona, bana neden iyi diyorsun, dedi, iyi olan tek biri var, O da Tanrı'dır. O'nun buyruklarını biliyorsun: 'Adam öldürme, zina etme, hırsızlık yapma, yalan yere tanıklık etme, kimsenin hakkını yeme, annene babana saygı göster.' Adam, öğretmenim, bunların hepsini gençliğimden beri yerine getiriyorum, dedi. Ona sevgiyle bakan İsa, bir tek eksiğin var, git neyin varsa sat parasını yoksullara ver; böylece gökte hazinen olur. Sonra gel, beni izle. Bu sözler üzerine adamın yüzü asıldı, üzüntü içinde oradan uzaklaştı. Çünkü çok malı vardı. Tanrı dünyayı o kadar çok sevdi ki, biricik Oğlunu verdi. Öyle ki, O'na iman edenlerin hiç biri mahvolmasın, ama hepsi sonsuz yaşama kavuşsun. Tanrı, Oğlunu dünyayı yargılamak için dünyaya göndermedi, dünya O'nun aracılığıyla kurtulsun diye gönderdi. O'na iman eden yargılanmaz, iman etmeyen ise zaten yargılanmıştır. Çünkü Tanrı'nın biricik Oğlunun adına iman etmemiştir. Babamın isteği, Oğul'u gören ve O'na iman eden herkesin sonsuz yaşama kavuşmasıdır. Ben de böylelerini son günde dirilteceğim. Tanrı, tövbe etme ve yaşama kavuşma fırsatını diğer uluslara da vermiştir. Öyle ki, bana iman ederek günahlarının affına kavuşsunlar ve kutsal kılınanların arasında yer alsınlar. Merhameti bol olan Tanrı bizi çok sevdiği için, suçlarımızdan ötürü ölü olduğumuz halde, bizi Mesih'le birlikte yaşama kavuşturdu. O'nun lütfuyla kurtuldunuz. Tanrı, kendi kutsallarına bu sırrın uluslar arasında ne denli yüce ve zengin olduğunu bildirmek istedi. Bu sırrın özü şudur: Mesih içinizde bulunuyor. Bu da size yüceliğe kavuşma ümidini veriyor." (Kutsal Kitap, 2003: 1447, 1526)

¹⁸ "Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez. Ya birinden nefret edip öbürünü sever, ya da birine bağlanıp öbürünü hor görür. Siz hem Tanrı'ya, hem de paraya kulluk edemezsiniz. İsa çevresine göz gezdirdikten sonra öğrencilerine, Varlıklı kişilerin Tanrı Egemenliğine girmesi ne güç olacak, dedi. Devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı Egemenliğine girmesinden daha kolaydır. Mesih'e duyduğunuz saygıdan ötürü birbirinize bağımlı olun. İnsanlar arasında yetkili kılınmış her

insanları kendisine bağlamayı amaç edinmiştir. Stoacılıkta, isimsiz ve şahsiyetsiz bir şekilde kâinatın çok küçük önemsiz bir parçası olan, doğanın anonim ve kör mukadderatının bilinçsiz bir ögesi durumuna düşürülen insan; kendisi bir vasal dahi olsa, itaat temelinde Tanrı'yı bir babanın gösterdiği şefkat ve sevgi yakınlığında hisseder. Hıristiyan kurtuluş öğretisinin, bedene bağlılığı reddeden¹⁹ stoacı geçiş görüşüne karşı kesin üstünlük sağlamasının en önemli nedeni, Hıristiyanlığın, kişiye ismiyle ve şahsiyle ölümden sonra dirilişi vaat etmesi, bu dünyadaki bilinçli haliyle sonsuz yaşama kavuşacağına ikna etmiş olmasıdır. Kısacası, kişinin isimli ve şahsiyetli bilinçli ölümsüzlüğü, stoacılıktaki kâinatın bilinçsiz ve önemsiz bir parçası olma duygusuna karşı büyük bir üstünlük ve zafer elde etmiştir. Bu dünyadaki isim ve şahsiyle ahrette dirileceğine inanan Hıristiyanlar, Tanrı'yı da bir şahıs ve İsa'yı da Tanrı olarak gördüğü için, Tanrı ile kişi arasında sevgiye bağlı bir kurtuluş bağı kurmuşlardır.

Tanrı'yı zatında (İsa'da) severek ölüm temasının karşısına çıkan Hıristiyanlar, tıpkı verimli bir hayatın karşısındaki en ciddi engelin ölüm korkusu olduğunu öne süren stoacılar gibi; aslında ayrılığı ifade eden ölümü, kurtuluşa ererek öldükten sonra sonsuz yaşama kavuşma olarak algılamışlardır. Sadece ruhani olarak değil bedensel olarak da dirilişin gerçekleşeceğini vaat eden Hıristiyanlar, Tanrı'yı zatında (İsa'da) sevdikleri için, ölümlerinde aslında ölümsüzlüğe ve İsa'ya kavuşacaklarını ümit etmektedirler. Kişisel sevgi ve itaat temelinde Tanrısal merhamete ulaşacağını ümit eden Hıristiyanlar; Tanrı'ya zatında duydukları bu sevgiyle, öldükten sonra doğrudan ilahın (İsa'nın) yanına varacaklarına iman etmekte, böylece sonsuz yaşama kavuşacaklarından emin görünmektedirler. İsmiyle ve şahsiyle vaat edilen bu kişisel kurtuluş öğretisi veya ölümsüzlük akidesi olarak Hıristiyanlık, bedensel dirilişi de öne çıkartmış olmasıyla; kâinatın bütünlüğü içinde yok olup yeniden fakat bir başka biçimde veya türde kaynaşmaya mahkûm kılınmış bilinçsiz bir varlık olarak gördüğü insan anlayışıyla stoacılığı kesin olarak tasfiye etmiştir. Kişinin bütün hayatını küçük bir noktadan ibaret gören ve bedenini de tıpkı toprağa ekilen bir buğday tanesi gibi önemsiz kılan stoacı

kuruma, gerek her şeyin üstünde olan krala, gerek kötülük yapanların cezalandırılması ve iyilik edenlerin onurlandırılması için kral tarafından gönderilen valilere Rab'bin adına bağımlı olun. İster köle ister özgür olsun, herkesin, yaptığı her iyiliğin karşılığını Rab'den alacağını biliyorsunuz. Ey efendiler, siz de kölelerinize aynı şekilde davranın. Artık onları tehdit etmeyin. Onların ve sizin Efendinizin göklerde olduğunu ve insanlar arasında ayırım yapmadığını biliyorsunuz. Köle ve özgür ayrımı yoktur, Mesih her şeydir ve her şeydedir. Tek bir bedenün üyeleri olarak bu esenliğe çağırıldınız, Mesih'in sözü tüm zenginliğiyle içinizde yaşasın. Ey efendiler, gökte sizin de bir Efendiniz olduğunu bilerek kölelerinize adalet ve eşitlikle davranın." (Kutsal Kitap, 2003: 1436)

¹⁹ "Bedenine köle olan, onun üstüne titreyen, her şeyi bedene indirgeyen insan bir çok şeyin kölesi olur. Sanki bedenimiz uğruna yaşamak zorundaymışız gibi davranmalıyız. Bedene olan aşırı sevgimiz yüzünden korkular içinde yaşarız, endişelere boğuluruz, hakaretlere uğrarız. Bedenini seven kişi için, şerefli bir şeyin değeri yoktur. Ne yap yap, bedeninden kopup ruhuna yönel hemen. Ruhumuz bu beden zindanındayken bile, hatalardan kurtulup, tertemiz, hafifçecik, o Tanrısal düşüncelere yükseldiği zaman da, yine o yüce katta olacaktır. Mutlu yaşamın temeli, tam bir sükunet ve sarsılmaz bir güven olduğu halde; kendi kendilerine sıkıntı nedenleri yaratırlar, aradıkları mutluluğa erişmekten uzak düşerler. Her günümü iyi düşüncelerle, ruh yüceliğiyle, gönençli ve kutlu yaparım kendi kendime. Ruh da, kendine yabancı olan şeylerden kurtulup, hiç bir şeyden korkmayarak sükun bulduğu, hiç bir şeye haset duymayarak gerçek zenginliğe eriştiği zaman ancak yüceliğe erişir." (Seneca, 1999; 208)

doğa anlayışında, insani benlik kâinatın bütünü içinde ve bir başka biçimde yok olup giderken; tek tek kişinin bedensel ölümsüzlüğünü vaat eden Hıristiyanlık, insana şahıs olarak sonsuz yaşamı sunmasıyla, stoacılığın yerini almıştır.

Böylece ölüm, Hıristiyanlıkta, ayrılığın değil de Tanrı'ya kavuşmanın bir ifadesi haline gelir. Hıristiyanlıktaki Tanrı'yı zatında sevmenin temelinde bulunan diriliş, kişiyi fani şeylere bağlanmaya veya bedene uyararak kötü işlerde bulunmaya fiili olarak engel olmaktadır. Ruhun şahsi ölümsüzlüğü ve bedenün kişisel olarak dirilişi inancı üzerine kurulan Tanrı'yı zatında (İsa'da) sevme ideali, Hıristiyan kurtuluş öğretisinin temeli haline gelmiştir. Ruh ve beden olarak kişinin dünyadaki kendi görünümüyle dirileceği garantisini veren, Tanrı'yı zatında sevdiği ölçüde kişiye ölümüyle ilaha kavuşacağı ümidini aşıl原因an Hıristiyanlık; elbette, insanı kâinatın çok küçük parçası olarak gören, ölümle insanın isim ve şahsının bir daha dünyaya geri gelmemek üzere yok olacağına bilgisine vararak ölüm korkusunu yenen stoacılığa karşı üstün gelecektir. Tanrı'nın İsa'da şahsileşmesinde olduğu gibi her kişinin de ölümle şahsi varlığını ölümsüzlüğe taşıyacağını telkin eden Hıristiyanlık, ölüm korkusunu Tanrı'yı zatında sevme duygusuyla bastırılmıştır. Tanrı'yı İsa'da sevmenin gerektirdiği İsa uğruna her türlü baskı ve işkencelere göğüs germek, tıpkı İsa gibi bedensel olarak dirileceğinden manen emin olan Hıristiyanların yegane yolu haline gelmiştir. Kişinin öldükten sonra ismiyle ve şahsıyla, bedeniyle ve ruhuyla tekrar dirilmesi, stoa felsefesinde asla kabul edilmesi mümkün olmayan gerçek dışı bir düşüştür. Elbette, bir taraftan İncillerde ve özellikle de Paul'un mektuplarında bedenden doğanlar ve bedenün işleri ifadesiyle beden aşığılanır ve bedenün isteklerine karşı amansız bir savaş başlatırken, diğer taraftan da her bir insanın ruhen ve bedenen dirileceğini ilan ederek stoa felsefesinin karşısına çıkmış olmak, Hıristiyanlığın düşüştüğü ciddi çıkmazlardan biridir.

Kâinatın çok küçük fakat gayri şahsi gerçek bir parçası olarak kişinin ölmesiyle ismen ve şahsen dolayısıyla bedenen yok olarak bir başka varlığa geçişin olacağı telkinleriyle ölüm korkusunu üzerlerinden atan stoacıların karşısında, bu dünyadaki bedeniyle diriliş kurtuluşun temeli haline getiren Hıristiyanlar; kimsenin hakkının kimsede kalmayacağı gerçek adaletin sağlanması için Tanrı'nın işi olduğunu ilan ederek, yargılanma ve sonsuz ıstıraba- lütfâ uğrama duygusunu insanların yüreklerine ve zihinlerine hâkim kılmışlardır. Bu dünyada yaşayan herkesin ismiyle ve bedeniyle, şahsıyla ve ruhuyla dirileceğini, Tanrı'nın zatı (İsa) huzurunda eğilerek yargılanacağını bildiren Hıristiyanlık; kişinin sürekli bir iç vicdan muhasebesinde bulunmasını şart koşmuştur. Bütün hükümetlere ve uyguladıkları kanunlarına itaati şart koşan Hıristiyanlar, kişinin vicdan muhasebesinin ve kendi kendisini sorguya çekmesinin, kanunlara ve amirlere dıştan itaat ve riayetten çok daha fazla önemli olduğunu ısrarla vurgulamışlardır. Ancak, kişinin Tanrısal mağfirete uğramasını bütün haklarından vazgeçerek kendisine zulmeden ya da haksızlık yapan kişiyi affetmesi koşuluna bağlamış olmakla Hıristiyanlık; her suçun bağışlanacağı teminatını vermiş ancak kutsal ruha (yani İsa'nın özsel varlığına ya da İsa'ya) karşı işlenen hiç bir suçun asla bağışlanmayacağını kesinlikle bildirmiş olmasıyla, adalet konusunda da kendi kendisiyle çelişkiye düşmüştür.

3.Hıristiyanlığa Uyarlanan Stoacı Dışsal Kaygısızlık ve İçsel Mutluluk Hali

Doğadaki her varlığın özünü ve işleyişini büyük bir merakla öğrenmek isteyen stoacılar açısından fizik, bu içeriğiyle, kendilerine doğanın sürekli yinelenen oluşumunu tanıtan bir bilim dalı olarak daima önemini korumuştur. Tek gerçek olarak gördükleri

maddenin bilgisine erişmekle Tanrısal özün de farkına varabileceklerine inanan stoacılar, Hıristiyanlar gibi fakirliği övmüşler, en üstün akıl olarak²⁰ gördükleri doğanın işleyişinde bir zorunluluk ya da önceden belirlenmişlik (determinizm = kadercilik) görmüşlerdir. Zira stoacılıkta, doğayla özdeş kılınmış olan bu cisimsel Tanrı, üstün akılı ile doğadaki bütün nesnelere ve varlıkları birbirine bağlı kılmakta, o üstün önceden bilme kudretiyle her şeyi yasasıyla önceden belirlemektedir. Ancak bu önceden belirlenmişlik, ne tesadüfidir ve ne de varlıkların niteliklerini hiçe saymaktadır, bunların tam tersine, varlıkların içsel ve yapısal özelliklerine dayanan bir işleyişinin bir sonucudur. İşte burada stoacıların tohuma verdikleri özel önem kendisini göstermektedir. Her şey tohumda belirlenmiştir. Nasıl ki doğa, bir tohumda ne tür meyvenin verileceğini önceden belirlenmişse, insanın karakteri ve beceri kapasitesiyle birlikte tüm faaliyeti yaşantısal olarak önceden saptanmıştır. Kişisel hayatın daima doğaya uygun ve kaderin gereklerine uyan bir tarzda gerçekleştiğini kabul ettiklerinden, stoacılar arasından, akıl dışı bir yola saparak, geleceği önceden öğrenmek gayesiyle astrolojiye hatta falcılığa ve büyücülüğe sapanlar dahi olmuştur. Kaderin işaretlerinin bilinmesi, son derece önemlidir. Zira Tanrıların veya Tanrılar Tanrısının insan üstündeki hakimiyetini kader olarak tanımlayan stoacılar, önceden belirlenmiş bu olaylar veya durumlar silsilesinde, kişi için iyi veya kötü olan Tanrısal takdirlerin de açığa çıktığını²¹ belirtmişlerdir.

²⁰ "Her insanın yaratıldığı amaç, değerlendirildiği ana nitelik, en iyi halde olmalıdır. Peki insandaki en iyi nedir? Akıl. İnsan akıyla, canlıların önünde gider, Tanrıların ardındadır. Yetkin akıl da insana özgü bir şeydir; öteki nitelikleri, hayvanlarla ve bitkilerle ortaktır. Güçlüdür, aslan da güçlüdür. Güzeldir, tavus kuşu da güzeldir. Hızlıdır, atlar da hızlıdır. İnsana özgü olan nedir? Akıl! Akıl, doğru ve erginse, insanın mutluluğunu gerçekleştirir. İnsanın iyiliği de, akıldır. Bu yetkin akıla, erdem denir. Madem ki, akıl olmadan iyilik olamaz, akıl da doğanın peşinden gider. Peki nedir bu akıl? Doğanın taklididir. Peki insanın en büyük iyiliği nedir? Doğanın isteklerine göre davranmak. İyi olması da, aklının gelişmesi, doğruyu bulması, yaratılışının isteklerine uygun olması demektir. İnsanı yetkinleştiren yalnız akıl olduğuna göre, yalnız akıl, yetkin bir iyilik verir insana." (Seneca, 1999; 179)

²¹ "Mutluluktan çarpık yollara saptığımız zaman direnmemize bile izin yoktur, ya da hiç olmazsa geminin burnunun üstüne batmasına, ya da bir seferde sulara gömülmesine de izin yoktur. Kader vira etmekle kalmaz, tepe taklak, paramparça da eder gemiyi. Kaderin sana mal ettiği şey, senin malın değildir, verilebilen mal, alınabilir de. Doğanın koyduğu yasaya göre ayarlanmış fukaralık, büyük bir zenginliktir. Fukaralık huzurludur. Ruhun için vakit ayırmak istersen, ya fukara olman gerek, ya da fukaraya benzer. Bizimle iç içe olsun fukaralık. Zenginliğin kanatları altındayken, yozlaşmamak büyük bir iştir. Zenginlik içinde fukara olan kişi, büyük bir insandır. Fukara olsam, çoğunluğun yanında olacağım. Kaldı ki, para seni Tanrıya eş yapmaz. O çok ulu, çok güçlü Tanrı, her şeyini, bütün evreni kendisi taşır. hem insan olarak güçsüz olmak, hem de Tanrının sükunetine erişmek, işte bu büyük bir iştir. Varsın ne gelecekse gelsin başıma, seve seve haykırabilirim: ne duruyorsun, kader, çık karşıma, beni her şeye hazır göreceksin. Kendini göstermek isteyen, erdemini denemek isteyen bir kişinin ruhunu giyindim. İşkence gereğine celladından daha sakin yatarsan, işkence; kaderini lanetlemezsen, bela; hastalığa boyun eğmezsen hastalık; eğer üstten bakmayı bilirsen, herkese kötü görünen her şey, yumuşayacak, birer iyiliğe dönüşecektir. Acele et yaşamakta, her gününü ayrı bir yaşam say. İşte buna uyan insanın yaşamı, her günü ayrı bir bütün olursa, huzur içindedir. Belki de benim yararına gelecek ve bu ölüm, yaşamıma onur verecek! Balaban zehri Socrates'i yüceltti. O genç Cato'yu al kader ona daha da düşmanca davrandı, daha çok direndi. Tıpkı Socrates gibi, onun da, köleler içinde bir tek ben, kendiliğimden özgürlüğün kölesi oldum, dediği doğruymuş demek. Bütün bunlara karşı böylesine güçlü olabiliyoruz, yeter ki

Üstün Tanrısal akla ve kudrete dayanan doğa yasasını Tanrı iradesine teslimiyet imanına dönüştüren Hıristiyanlık da, kişinin her halini Tanrı takdirine bağlamıştır. İnsan köle dahi olmuşsa, bu Tanrısal takdirin bir sonucudur. Herkes kendi kaderine razı olarak uysallık göstermeli, kaderine isyan etmemeli, değıştirmeye yeltenmemelidir. Stoiklerin doğaya dayanan ilahiyatını ruhani şahıs olarak algıladıkları Tanrı'nın takdirine dönüştüren Hıristiyanlar, bütün görüşlerini kadere tevekkül üzerine kurmuşlardır. Kaderin mutlak hâkimiyeti üzerine kurulan kâinat içinde mutlu bir hayata ulaşabilmeye izlenen ahlaki yolun sırrı, stoiklerde olduğu gibi Hıristiyanlıkta da her şeye karşı kayıtsız kalmaktır. Zenginliğe ya da fakirliğe, zevke ya da acıya, hastalığa ya da sağlığa, neşeye ya da kedere, bolluğa ya da kıtlığa, aileye ya da yalnızlığa, köleliğe ya da hürliğe vs., gibi insanı saran her hale karşı kayıtsız kalma eğilimi, Hıristiyanlara stoacılar gibi kalma bir mirastır. Bir bütün olarak Hıristiyan hayatını ve özellikle de halka örnek şahsiyetler olarak tanıtılan azizlerin ve babaların karakterini stoacı kayıtsızlık oluşturmuştur. Son derece katı bir şekilde dünyevi hırslara, öfkelere, kederlere, zevklere, neşelere, gailelere, kaygılara ve beklentilere ilgisiz kalmış olan azizler ve kilise babaları, örnek şahsiyetleriyle, stoacı içsel mutluluk felsefesini toplumun bütün katmanlarına tanıtmış ve kabul ettirmişlerdir. Stoacılara göre, bu içsel mutluluğa ulaştran her şey iyidir.²²

Kâinatın iradesiyle, doğayla, Tanrıyla, içindeki Tanrısıyla, kendisiyle kişiyi uyumlu kılan tek niteliği vardır, bu da insanın aklıdır. Aklı sayesinde insanın kendisini dış

boynumuzu boyunduruktan çıkarmak isteyelim. Önceleri zevkleri çıkarıp atalım içimizden. Hor görmeli zenginlikleri, köleliğin bedelidir bunlar. Altını, gümüşü, her şeyi, bırakmalı bir kenara." (Seneca, 1999; 91, 104)

²² "Stoacıların kusursuz iyiyi güzel diye tanımlamalarının nedeni, doğanın gerektirdiği bütün sayılara ya da kusursuz bir orana sahip olmasıdır. Güzelin dört biçimi vardır: adalet, iyilik, düzen ve bilim; çünkü bunlarla güzel eylemler gerçekleştirilir. Aynı şekilde, çirkinin de dört biçimi vardır: adaletsizlik, korkaklık, düzensizlik ve aptallık. Stoacılara göre, bir tek güzel olan iyidir. Her iyi güzeldir ifadesi ve ikisi birbirine eşit olduğuna göre iyi güzelle aynı değerdedir ifadesi buna eşittir. Çünkü iyi güzeldir; güzeldir, öyleyse iyidir. Bazı şeyler iyi, bazı şeyler kötü, bazıları da ne iyi ne de kötüdür. Erdemler iyidir: sağduyu, adalet, yiğitlik, ölçülülük ve geri kalanlar; bunların karşıtları, yani akılsızlık, adaletsizlik ve geri kalanlar kötüdür. Ne yararlı ne zararlı şeyler ise ne iyidir ne de kötü; örneğin, yaşam, sağlık, haz, güzellik, güç, zenginlik, ün, soyluluk; ve bunların karşıtları olan ölüm, hastalık, zorluk, çirkinlik, zayıflık, yoksulluk, onursuzluk, soylu olmama ve benzerleri. Zenginlik ve sağlık zarardan çok yarar sağlamaz. Dolayısıyla zenginlik de sağlık da bir iyi değildir. Bundan başka, stoacılara göre, iyi ve kötü kullanılan şey iyi değildir; zenginlik ve sağlık iyi ve kötü kullanılabilir; öyleyse zenginlik ve sağlık iyi değildir. Stoacılar, hazzı da iyi kabul etmezler; çünkü çirkin hazlar vardır ve çirkin olan hiç şey iyi değildir. Yararlı olmak, erdeme göre hareket etmek ya da davranmaktır; zararlı olmak da kusura göre hareket etmek ya da davranmaktır. Farksız (kayıtsız) terimi iki anlama gelir: birinci olarak, ne mutluluğa ne de mutsuzluğa bir katkısı olmayan şeyleri gösterir; örneğin, zenginlik, ün, sağlık, güç ve benzerleri; çünkü bunların kullanım biçimlerine göre mutlu ya da mutsuz olunabildiği için, bunlar olmadan da mutlu olunabilir. İkinci olarak, ne düşkünlük ne de tiksinti uyandıran şeylere ahlak açısından farksız denir. Stoacılara göre, bu farksız şeylerin bazıları seçilmeye değer, bazıları ise geri çevrilmelidir; bir değeri olanlar seçilmeye değer, değeri olmayanlar geri çevrilmelidir. Onlara göre, değer, uyumlu yaşama bir katkıdır ve her türlü iyiyle ilgilidir. Ara değer ise, doğaya uygun yaşama katkıda bulunan bir güç ya da kullanımdır; tıpkı zenginliğin ya da sağlığın doğaya uygun yaşama yaptığı katkı gibi." (Diogenes 2003; 335-339)

faktörlerden koruduğunu ve içiyle uyum sağladığını belirten stoacılara göre, nihai iyilik hazza ulaşmak veya zevke dalmak olmadığı gibi, kötülük de acı çekmeyi veya yoksun kalmayı da asla ifade etmektedir. Stoacı bakış açısıyla, dünya hayatında yaşanan her gerçek olay ya da olgu, akıllı ilahi bir güç tarafından kuşatılmıştır; evrensel akıl olarak tanımlanan logos, her şeye hükmetmektedir. İnsan ancak yaşamın her anını ve karakterinin her parçasını bu Tanrısal gücü içeren akla uyumlu kılması halinde içsel olarak mutluluğa erişebileceği görüşünde ısrarlı olan stoacılar; kişinin, bazen Tanrı iradesi olarak da adlandırdıkları bu doğanın aklına uyum sağlamakta hür olduğunu da vurgulamışlardır. Logos ile sağlanan bu kişisel uyum sayesinde ruhun erdemli ve iffetli haline erişileceğini ve sükûnet üzerine kurulan bu yaşama tarzı tarafından korunacağını belirten stoacılar; kişiyi peşinden sürükleyerek ruhunu hırpalayan para, kazanç, şehvet, şan, şöhret, servet, zenginlik²³ vs., gibi hayatın görünen dışsal galelerini daima aşağılamış ve önemsiz bulmuşlardır. Gerçek mutluluğu dünyaya ve maddiyata tam bir ilgisizlik içinde, her varlıkta var olan Tanrısal özü kavramak²⁴ isteyen stoacı bilgelik ve vakur; içsel sükûnet, ruhani huzuru korumada katı bir özdenetim, görevin sürekli olarak tekrarlanılmasında gösterilen bilinçli performans, dışsal beklenti ve kaygıların zihne taşıdığı kaprislere veya duygusallıklara karşı geliştirilen kaygısız şahsiyet üzerine kuruludur.

Tıpkı stoacı ahlak gibi Hıristiyan ahlakı da daha çok kişinin kendi elinde olmayan fakat her an başına gelebilen bu dışsal hallere (yani sağlık, servet, başarı, iflas, şan, şeref, ölüm, arkadaş sohbeti vs.) karşı duyarsız kalmayı gerekli kılmakta; özellikle de fakirlik, zenginlik ve hastalık gibi zihni yoran bu dışsal malların varlığı ya da yokluğu karşısında tamamıyla hissiz ve ilgisiz olmayı şart koşmaktadır. Gerçek ve içten bir mutluluğa erişmeyi, kişiyi kuşatan servet ve refah gibi dışsal etmenlerin tesirinden kurtulma koşulu üzerine kurulan stoacı ve Hıristiyan mutluluk anlayışı; ihtiyaca yeten kanaatkârlık karakterini öne çıkartmış, aşırılığı ve dışsal mallara bağlanmayı da şiddetle kınanmıştır. Bir tür dünyayla olan ilgiyi kesme ya da kişisel ihtiraslardan uzak tutmayla sonuçlanan stoacı-Hıristiyan kayıtsızlık eğilimi; mutluluğa ulaşmak isteyen kişinin hem kendi doğasına ve hem de kâinata hükmedenin iradesine uyum göstererek ve ahlaka uygun davranarak, içindeki Tanrısal öze (Tanrısal öz = daimonla = Tanrıyla = İsa'yla) uzlaşmasını²⁵ zorunlu kılmaktadır. İyiliği dış faktörlerin tahribatından korumak ve

²³ "Zenginlikler, mevkiler ve başka değerli şeyler bizi doğru yoldan ayırır; oysa bunlar bizim kanımıza göre değerli olup, asıl değerleri de çok ucuzdur. İyi olan şeyler insanda güven uyandırır, zenginlik küstahlık; iyi olan şeyler ruh yüceliği sağlar, zenginler nobranlık; yüceliğin yanlış bir görüntüsünden başka nedir nobranlık!" (Seneca, 1999; 104)

²⁴ "Yeri göğü yaratan Tanrı, bende nereye gelecektir? Ey Rab Tanrı, içime nasıl sığacaksın, bu mümkün mü? Yarattığın yer ve gök, seni içinde mi taşıyor ve ben seni içimde mi taşıyorum? Ya da var olan hiç bir şey sensiz var olamayacağı için, var olan her şey seni içinde mi taşıyor? Doldurduğun her şeyi, bütün varlığınla mı dolduruyorsun? Yoksa seni tam olarak içlerine alamadıklarından senden bir parçayı mı içlerine alıyorlar? Yoksa bütünüyle her yerde misin? Seni bütünüyle içine alabilecek hiç bir yer yok mu yoksa?" (Augustinus, 1999; 14-15)

²⁵ "Tanrı bizi Mesih İsa'da, Mesih'le birlikte diriltip göksel yerlerde oturttu; bunu Mesih İsa'da bize gösterdiği iyilikle, lütfunun sonsuz zenginliğini gelecek çağlarda sergilemek için yaptı; iman yoluyla, lütufla kurtuldunuz; bu sizin başarınız değil, Tanrı'nın armağanıdır; biz, Tanrı'nın önceden hazırladığı iyi işleri yapmak üzere Mesih İsa'da yaratılmış olarak Tanrı'nın eseriyiz; bir zamanlar ne olduğunuzu hatırlayın, o zaman Mesih'siz, vatandaşlıktan yoksun, vaadi içeren

kötülüğü de dış faktörlere boyun eğmek olarak gören stoacılar; insan ile hayvan arasındaki ayrımı da, yine bilgi akıl temelinde olsa dahi, sınırdan habersiz olması esasına göre yapmaktadır.

Stoacı öğretinin sağlığa ve zenginliğe dahi ilgisiz kalmayı şart koşarak mutluluk ile dış faktörleri birbirinden ayrı kılmış olması, Tanrıyı maddesel dünya içinde veya doğasal olarak algılamalarıyla ters düşmüş görünse de, kaderin cilvesi olan talihindeki her değişimle kendisini değiştiren insanın akıldan uzak hallerinden ve boşa geçen zamandan böylece korunmak istemelerinin bir sonucu sayılmalıdır. Sağlık, servet, hayatı saran güzellikler, hatta bilgiyi aktaran arkadaşlıklar dahi, iyidir; fakat bunların yoklukları kişide derin tahribatlar bırakmamalıdır; kişisel zihin bu türden zorluktan veya bağılıklardan tam anlamıyla hür kılınmalıdır. Övünmeye, kibirlenmeye, günlük hayatın dışsal koşulları karşısında duygusallığa kapılmaya karşı olan stoacı mutluluk öğretisi; Hıristiyanlıkta asketikizmin revaç bulmasına da katkı sağlamış, Tanrı iradesine teslimiyeti olduğu kadar kişiyi saran bu dış koşullara karşı duyarsızlığı da Hıristiyan dindarlığının temeli haline getirmiştir. Hıristiyanlığın içsel barış ve sevinç telkinleri altında yatan dış dünyanın reddi eğilimi, tıpkı stoiklerde olduğu gibi, hayatı kuşatan dış şartlar ne olursa olsun bundan tesir görmemeyi öğretmiştir. Stoik bilgeliliğin gerektirdiği dış etkenlere karşı duyarsız kalarak, kişisel sevinç halini her zaman korumayı gaye edinen Hıristiyanlar; üstün ruhani adanmışlık ve başarı gayreti içine girerek, koşulların biçimlendirdiği kimselerden ayrılmışlardır. İnsan hayatını kuşatan hastalık, kıtlık fakirlik, felaket vs. gibi pek çok olumsuz etmene karşı beslenen stoik umursamazlık içinde kendi ruh halini koruyan Hıristiyanlar; en yakın bir kimsenin ölümünü dahi doğal bir olay olarak görerek, içsel mutluluk beklentisini sarsmamaya ve üstlendiği görevlerini aksatmamaya özen göstermesini öğrenmişlerdir.

4.Hıristiyanlığın Zaferle Çıktığı Stoa Savaşı : İsa'nın Tanrılığı ve Kişinin Bedensel Dirilişi

Sadece Tanrı hoşnutluğu için yaşayan, Tanrı'nın iradesini yerine getirme ve şanını arttırma gayreti içinde olan Hıristiyanlık stoizmden tesir görerek; bir kişi zengin de olsa fakirliğe de düşse, sağlıklı da olsa umutsuz bir hastalığa da yakalansa, takdir de görse takdir de görse; kişiliğinin parçası haline getirdiği stoik umursamazlık ve bağımlılık

antlaşmalara yabancı, dünyada ümitsiz ve Tanrısızdınız, ama bir zamanlar uzak olan sizler, şimdi Mesih İsa'da, Mesih'in kanı sayesinde yakınsınız; çünkü Mesih'in kendisi barışıklığımızdır, amacı çarmıh aracılığıyla bir bedende Tanrı'yla barıştırmaktı. Işıktay yürüyün! Bir zamanlar karanlıktınız, ama şimdi Rab'de ışıksınız, ışığın çocukları olarak yaşayın. Işığın açığa vurduğu her şey görünür, çünkü görünen her şey ışıktır, bunun için şöyle deniyor: Uyan, ey uyuyan! Ölümünden diril! Mesih senin üzerine ışık saçacak. Bizi kutsalların ışıktaki mirasına ortak olmaya yeterli kılan Baba'ya şükretmeniz için dua ediyoruz, O bizi karanlığın hükümlerinden kurtarıp sevgili Oğlunun egemenliğine aktardı, O'nda kurtuluşa, günahlarımızın bağışına sahibiz. Mesih'ten işitmiş olduğumuz ve şimdi size ilettiğimiz bildiri şudur: Tanrı ışıktır ve O'nda hiç karanlık yoktur, eğer O'nunla paydaşlığımız var der ve karanlıkta yürürsek yalan söylemiş ve gerçeğe uymamış oluruz, ama kendisi ışıkta olduğu gibi biz de ışıkta yürürsek birbirimizle paydaşlığımız olur ve O'nun Oğlu İsa'nın kanı bizi her günahattan arındırır, günahımız yok dersek kendimizi aldatırız ve içimizde gerçek olmaz, ama günahlarımızı itiraf edersek, güvenilir ve adil olan Tanrı, günahlarımızı bağışlayıp bizi her kötülükten arındıracaktır, günah işlemedik dersek O'nu yalancı durumuna düşürmüş oluruz ve O'nun sözü içimizde olamaz." (Kutsal Kitap, 2003: 1489)

duygularıyla, görevin gereklerinin yerine getirilmesinde ısrarlı olmuştur. Tanrının hoşnutluğuna nail olma ve şanını tanıtmaya gayesi içinde, Hıristiyanlıkta, her koşulda görevini sabırla tamamlama azmini öne çıkaran bu stoik anı verimli kılma eğilimi; dışsal olumsuzlukların tesir gücünü kırmakta, içsel mutluluk ve coşkuyu arttırarak, ulaştığı tahammül sonuçları içinde kişiyi görevde tutmaktadır. Mutluluğa belirli bir yaşama tarzı disiplini içinde ulaşma emeli, Tanrı'nın atadığı (stoizmde doğanın belirlediği) görevdeki günlük çabalarından sonsuz hazzı ulaşma hali; İsa'yı ilah yapan ve kişinin içine sığdıran¹⁷ Hıristiyanlıkta görevde sebat göstermeye odaklanmış hazcılığa yönlendirmiştir. Bir taraftan dış faktörlerin tamamıyla dışlandığı veya tesirsiz kılındığı yaşanan anın kutsanmışlığı, diğer taraftan Tanrıyla kurulan içsel ve kişisel bağ içinde yararlı kılınan her anda ulaşılan görev hazzına ulaşma emeli; stoizmin mutluluk idealinin ve tarzının Hıristiyanlığa uyarlanmasından başka bir içerik taşımamaktadır. Stoacılıktaki doğaya uygun yaşama tarzı, dünü ve yarını hiç düşünmeksizin anı yararlı kılma emeli, görevlere sadık kalmak azmi, dışsal faktörleri dışlama üzerine kurulan içsel mutluluk donanımı; Hıristiyanlığa, İsa'ya bağlanmak, Tanrı'nın atadığı görevde sebat göstererek sıkı çalışmakla ulaşılan içsel mutluluk olarak uyarlanmıştır.

İnsanların eşitliğini²⁶ önemseyen Stoizmdeki doğaya uygunluk eşittir mutluluk formülü yerini; insanların köleliğini veya serflliğini kutsayan²⁷ Hıristiyanlıkta, Tanrı'ya bağlılık eşittir mutluluk haline dönüşmüştür. Her iki mutluluk da, kadere bağlı kılınan dış faktörlerden tamamıyla soyutlanmıştır, kişinin kendi iç dünyasında kurulmuştur. Tıpkı Hıristiyanlıkta olduğu gibi stoacılıkta da, para peşinde koşmak, mal mülk yığma gayretini göstermek, şan ve şöhrat duygularını tatmin uğruna çabalamak hor görüldüğü için; sıkı çalışma ve görevde sebatkâr davranma telkinlerinin parasal kazanç duygusuyla ilgisi bulunmaktadır. En az Hıristiyanlık kadar bedensel arzularından ve güdülerden kopması gerektiğinde ısrar eden stoacılardaki, doğaya uygun yaşamak ve görevde sebat etmekle ulaşılan hazzın; bedensel zevkle benzer bir yanının olmadığı, tam tersine, bedensel isteklerden kopulması koşuluyla stoacı mutluluğa erişileceği gayet açıktır. Zira servetten, sağlıktan, tüm çevresel ve kadere bağlı olan dış tesirlerden tamamıyla soyutlanmış olan bu içsel mutluluk hali; stoacılıkta olduğu gibi Hıristiyanlıkta da, stoik

²⁶ "Sen, neden onlarla eşit olabilmekten umut kesiyorsun? Başlangıçta soylulukta kimsenin senden ileri olmadığına kendi kendini inandırırsan, onlara layık olursun. Hepsinin gerisinde aynı sayıda ata var, kimsenin kökeni bilinmeyen çağlara kadar gidemez. Hiç bir kral yoktur ki kölelerden gelmiş olmasın, yine hiç bir köle yoktur ki krallardan gelmiş olmasın. Arka arkaya gelen değişimler, bunları karıştırdı birbirine, kader de altüst etti. Hiç kimse bize ün sağlamak için yaşamadı, bizden önce olup biten şey bize ait değildir. İnsanı soylu yapan ruhudur, bu ruha hangi koşulda olursa olsun kaderinin üstüne çıkmak için olasılık tanınmıştır. Senin nereye geldiğin değil, hangi ruh hali içinde geldiğin önemli asıl, işte bu yüzden hiç bir yere bağlı kalmamalıyız. Yaşamını şu inanç içinde sürdürmelisin: ben dünyanın bir tek köşesi için doğmadım, koskoca dünya yurdumdur benim." (Seneca, 1999; 81, 104)

²⁷ "Ey köleler, dünyadaki efendilerinizin sözünü Mesih'in sözünü dinler gibi, saygı ve korkuyla, saf yürekle dinleyin. Bunu, sırf insanları hoşnut etmek isteyenler gibi, göze hoş görünmek için yapmayın. Mesih'in kulları olarak Tanrı'nın isteğini candan yerine getirin. İnsanlara değil, Rab'be hizmet eder gibi gayretle hizmet edin. Çünkü ister köle ister özgür olsun, herkesin, yaptığı her iyiliğin karşılığını Rab'den alacağını biliyorsunuz. Ey efendiler, siz de kölelerinize aynı şekilde davranın. Artık onları tehdit etmeyin. Onların ve sizin Efendinizin göklerde olduğunu ve insanlar arasında ayırım yapmadığını biliyorsunuz." (Kutsal Kitap, 2003: 1498)

bir kavram olan sükûnet üzerine kurulmuştur. Parasal ve bedensel uğraşısı ile hedeflerden uzak kalmış bu sakin hayatın, fakire özgü yaşama tarzı üzerine kurulmuştur. Hıristiyan mutluluk programı içeriğindeki Matta İncil'indeki dağdaki vaazın temel konusu olan uhrevi saadetin; boyun eğme, yoksulluk, iyi huyluluk, uysallık, şefkat, merhamet, saflık vs., gibisinden ruhani erdemleri zorunlu kılmaktadır.

Bu dünya ve ahretin zıtlığı üzerine kurulu olan İsa'nın dağdaki vaazı, yoksulluğa, açlığa, ağlamaya, eziyet çekmeye, aşağılamaya övgüler sunarken; karnı tok olanların, gülenlerin, varlık sahibi olanların ahrette düşecekleri haller hatırlatılarak husumet duyguları öne çıkarılmaktadır. Bu dünyada yoksulluğun ve yoksunluğun, açlığın ve susuzluğun, eziyetin ve gözyaşının Tanrı krallığına girişin ön şartı olarak gözler önüne serilmiş olması; Hıristiyanlıkta, karnı tokların ve güleç yüzlülerin Tanrı ailesi üyeliğinden dışlanmaları, ahretini kaybedenler olarak ilan edilmeleri, hep aynı uhrevi saadet anlayışının bir sonucudur. Uhrevi saadetin ruhani erdemleri Matta İncilinde açıklanırken, fiziksel yoksunluk halleri de Luka İncilinde bildirilerek; içsel mutluluk ölümden sonraki hayata tehir edilmekte, bu dünyada neşeli ve mutlu olanların ahrette mutsuz olacakları açıkça dile getirilmektedir. Bu noktada Hıristiyanlık, sükûnet ve aldırmaçlık temelinde kurduğı mutluluğı doğaya uygun yaşamaya ve görev bilincine bağılayan stoacılıktan ayrılmakta, hatta uhrevi saadeti bu dünyadaki mutsuz yaşama dayandırarak stoacılığın tam karşısına çıkmaktadır. Bütün insanların aynı tohumdan geldiğine dayanan stoacılıktaki, tohumdan kaynaklanan ve bütün insanları kapsayan, doğaya ve doğadaki Tanrı'ya yönelerek bu dünyada gerçekleşen içsel mutluluk hali; Hıristiyanlıkta İsa'ya iman ve tapınma koşulunda, yalnızca içindeki İsa'yı arayanları kapsayan ölümden sonraki uhrevi saadet içeriğine dönüşmüştür.

Dünya vatandaşlığı görüşünü ileri süren stoacılar, aynı tohumdan gelmeleri nedeniyle, bütün insanları birbirine kardeş kılıp, köleliği dahi hiçe sayarak her insanı bünyesine katan bir aile kurarken; Hıristiyanlık, tıpkı Eski Ahdin kardeş-yabancı içeriğindeki etnik-dinsel ayrımcılığı gibi, İsa'ya iman edip tapınan ya da İsa'ya tapmayıp reddeden olmak üzere, bütün insanları iman temelinde iki büyük kampa bölmektedir. Yeni Ahit'e göre, İsa'nın ilahlığına iman ederek İsa'ya tapan kişi, ruhani anlamda göksel Hıristiyan vatandaşı haline gelmekte; Baba'nın kraliyet ailesinin bir üyesi olarak kabul edilerek kutsanmakta, tıpkı bir zamanlar Roma vatandaşlığının sağladığı ayrıcalıklar gibi yaşarken yerde ve öldükten sonra da gökte İsa'ya tapmanın ayrıcalığına kavuşmaktadır. Hıristiyan olmayanlar veya İsa'ya tapmayanlar ise, bu ayrıcalıklardan yoksun ve Tanrı krallığına da yabancı kalmaktadır. İnsanları İsa'ya tapanlar ve tapmayanlar olmak üzere iki büyük kampa ayırmış olan Hıristiyanlığa göre, İsa'ya tapmamakta direnenler; karanlık diyarların yurttaşdır, Tanrı krallığına asla giremeyecektir, şeytanın hâkimiyet alanına girmişlerdir.

Hıristiyanlığın İsa'ya iman etmek ve tapmak temelinde kurduğı bu vatandaşlık bilinci; İsa uğruna acı çekmeyi zorunlu kılmış, farklı ulus geleneklerini önemsememiş, Hıristiyan olmayan idare altında olanlara yönetime bağımlı kalmayı²⁸ öngörmüştür. Bu

²⁸ "Herkes, altında bulunduğu yönetime bağı olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle, yönetime karşı direnen, Tanrı'nın düzenlediğine karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanır. İyilik yapanlar değil, kötülük yapanlar yöneticilerden korkmalıdır. Yönetimden korkmamak ister misin? İyi olanı yap, yönetimin

Hıristiyan topluluğunda, hangi ulustan olursa olsun her bir kişi aynı bedeninin azası kılınmış, herkes birbirine kardeş olmuştur. Burada sözü edilen “kardeş” deyimini; karı, koca, çocuk, anne, baba, arkadaş, kapı komşu vs., şeklindeki tüm kesimleri kapsamaktadır. Hangi ulustan olursa olsun kardeşlerin birbirine kötü söz söylemesi bile kesinlikle yasaklanmıştır. Farklı ulus geleneklerinin yok edilmesi gaye edinilmese dahi, uluslar arası düzeyde Hıristiyan birliğinin kurulması daima telkin edilmiştir. Hıristiyan birliği kapsamında, kölelik kurumu takdis edilmiş, Hıristiyan olmayan her kişi ve yönetim şeytanilikle suçlanarak Tanrı'nın silahlarının kuşanılması şart koşulmuştur.²⁸ İsa'ya tapma koşulunda ayrımcılığa dayanan evrensel Hıristiyan vatandaşlığı, bütün insanların yararı uğruna sürekli çalışma olarak tanımlanan stoacı görev bilincini de, İsa'nın bedeninin azaları kavramı ile sınırlandırılmasını zorunlu kılmıştır. Oysa stoacılara göre görev, her kişinin hiç bir ayırım yapmaksızın bütün insanlar için ömrünü ve yaşadığı her anı yararlı kılması, işlerini eksiksiz ve düzenli bir şekilde yerine getirmesiydi. Kişi de, kader görev olarak kendisine hangi rolü vermişse iyi ya da kötü demeksizin eksiksiz yerine getirmeli, insanlara yaşamıyla sunduğu bu hizmetten dolayı kendisini mutlu hissetmeliydi. Görevinde sağladığı sonuç ne olursa olsun, para elde etsin veya hiç kazanç sunmasın, karın tokluğuna olsun ya da zenginliğe yol açsın, toplumda itibarı olsun ya da hiç önem verilmesin; kişi, toplumun kendisine verdiği görevde sebat etmeli, görevinde insanlara yararlı olma emelinden asla vazgeçmemeliydi. İnsanlara yarar sağlama uğruna görevinde elinden geleni yapması sırasında bu kişi ölürse, stoacılar, bu ölümün o kişi için en yüce mutluluk olduğuna inanmaktaydılar. Görevdeki bütün insanlara yararlı olma emelini Tanrı'ya hizmete dönüştüren Hıristiyanlık, stoacı görev anlayışını da dünya vatandaşlığı kavramını da tersine çevirmiştir. Stoacıların bütün insanları içine alan her canlıyı sevme ideali, göksel vatandaşlığı İsa'nın bedeni ile sınırlayan Hıristiyanlıkta, Tanrı'yı ve birbirinizi sevin olarak özelleştirilmiştir. Bütün insanları sevmeyin sadece birbirinizi sevin anlamında da okunulan bu Tanrı buyruğu, Hıristiyanlıktaki insan ayrımcılığının temelidir.

Sonuç

Stoa felsefesindeki Tanrı inancı, kâinatın özünde saklı olduğundan kişisel değildir, kişi ile bir bağ kurmamaktadır. Aslında, kişinin Tanrı'dan bir parça bulunması veya Tanrısal öze sahip olması açısından, insanın Tanrı'nın ruhunu taşıması ile Tanrı'nın doğadaki maddesinin bulunması arasında hiç bir fark yoktur. Fakat, Hıristiyanlıkta olduğu gibi kişiselleştirilen bu Tanrı'nın ruhani olması ve kâinatın dışında bulunması görüşü, yaşanan bu dünyanın kötü ve günahkar olarak algılanmasına yol açtığı gibi, insanların dünyadan ve bedenden yana olanlar, ile, göksel krallıktan ve ruhtan gelenler olmak üzere iki düşman kutba ayrılması yorumunu da beraberinde getirmiştir. Hıristiyanlığın insanlar ikiye bölerek, bir tarafta, Baba, oğlu İsa (daha sonra aralarına

övgüsünü kazanırsın. Çünkü yönetim, senin iyiliğin için Tanrı'nın hizmetindedir. Ama kötü olanı yaparsan, kork! Yönetim, kılıcı boş yere taşımıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salan ölç alıcı olarak Tanrı'nın hizmetindedir. Bunun için, yalnız Tanrı'nın gazabı nedeniyle değil, vicdan nedeniyle de yönetime bağlı olmak gerekir. Vergi ödemenizin nedeni de budur. İşte yöneticiler, Tanrı'nın bu amaç için gayretle çalışan hizmetkârlarıdır. Vergi hakkı olana vergiyi, gümrük hakkı olana gümrüğü, korku hakkı olana korkuyu, saygı hakkı olana saygıyı, herkese hakkını verin.” (Kutsal Kitap, 2003: 1436)

katılan Tanrı Anası Meryem) ve İsa'ya tapan Tanrı çocukları efradıyla kraliyet erkanı göksel vatandaşlığı meydana getirerek yerdeki kardeşlik bağınu güçlendirirken; diğler tarafta da, İsa'nın ilahlılığını tanımayan kimseleri kardeşlik halkasının dışında tutması, İsa'ya tapmayı reddettikleri için şeytanın avenesi olarak ilan etmesi; her yerdeki her insanı içine alan dünya vatandaşlığı fikrinin ilk savunucuları olan stoacıları, Hıristiyanlıktan ayıran en önemli özelliğı haline gelmektedir. Stoa düşüncesini savunanlar, insan olmanın dışında hiç bir ön şart ya da sınırlama getirmeksizin, hangi ulustan olursa olsun, hür ya da köle, zengin ya da yoksul, soylu ya da kimsesiz bütün insanlar aynı tohumdan gelmeleri nedeniyle dünya vatandaşı olarak kabul ederken; stoacılık gibi farklı ulusları ve çeşitli kültürleri iman temelinde Hıristiyan birliğine katmak isterken, inananlardan oluşan İsa'nın bedeninden başka bir insanlığı tanımamıştır. Stoacılığın bütün insanları kapsayan insan tohumu kökenini İsa'nın bedeninin azaları ile sınırlayan Hıristiyanlık, stoik görev bilinciyle bütün insanlara yararlı olma emelini de Tanrı'ya hizmet idealine dönüştürerek, insanı hoşnut kılma gayesini reddetmiş, koskocaman Tanrı gökte kucak açmış dururken yerdeki insana hizmet etmeyi aşığılamış ve böylece çalışmanın maksatlarından insanı dışlamıştır. Stoacılıkta, dış koşullara aldırmaksızın görevdeki yararlık duygusuyla ulaşılan mutluluk coşkusunun yerini; çok zor ve ağır işlerde koşullara hiç aldırmaksızın sıkı çalışma tavsiyesinin stoalardan miras kalan Hıristiyanlıkta, dualarla ve niyazlarla Tanrı'yı övme almıştır. Stoik içsel mutluluk yerini, şehitlik anında ya da ayin sırasında kavuşulan İsa ile tam olan mutluluk coşkusuna bırakmıştır. Stoacılık Hıristiyanlık tarafından ne kadar reddedilirse edilsin, günümüzün olduğı kadar yarının insanın da en büyük sorunu olarak öne çıkacak olan insan sağlığından vahiy kitaplarından hiç birisinde asla söz edilmemiş olması, "sağlınızı koruyun" gibi iki kelimeden de olsa bir tavsiyeye kesinlikle rastlanılmamış olması, hatta daha da ileri gidelim "sağlık" diye bir kelimenin dahi ciltlere sığıdırılan kutsal metinlerde hiç olmayışı; sağlığa iyiler arasında yer vermemiş olan stoik aldırmaızlığı, vahiy kitapları üzerinde nasıl biçimlendirici bir tesirinin olduğunun açık ve kesin kanıtları arasındadır.

Bedenin isteklerine karşı savaş açarak dünya hayatını her yönüyle ret etmiş olsa dahi, Hıristiyanlık, her bir insanın kendi isminin ve şahsının çürüyecek olan bedeniyle birlikte yok olmasını asla kabullenemediğı duygusunu felsefesinin temeli haline getirmiştir. Hıristiyanlığın stoa felsefesi üzerindeki zaferi, platonist felsefeyi kendi ilahiyat kalıbında daha da olgunlaştırarak, sonsuz yaşamı İsa'ya inananlara cennette vaat etmesi ve buna ikna etmesi temeli üzerine kurmuştur. Şahıs olarak bedenen dirilişin beraberinde getirdiğı yargılanma günü, stoa felsefesini savunanların hiç akıllarına dahi getirmek istemediğı, öldükten sonra hesap verme ve sonsuz yaşamda ödüllendirilme ya da cezalandırılma korkusudur. İnsanların toplumsal ilişkilerinin başladığı andan günümüze ve sonsuz geleceğı kadar, haksızlık, günlük hayatımızın fiili gerçeğı olmuştur ve olacaktır. Kişinin bütün ömrünü doğaya katılan bir zerre olarak görerek ölüm korkusunu zihninde bastıran stoa felsefesi, yaklaşık dört asır boyunca, hükümranlığı altına aldığı milyonlarca insan için zülüm diyarı haline gelen Roma imparatorluğunun neredeyse resmi dini haline gelmiştir. Öldükten sonra bedensel ve kişisel olarak yeniden hayata kavuşmak (dirilmek), bu dünyada işlediğı her davranış hatta sözden dolayı Tanrı'ya hesap vermek, bu dünyada zulmettikleri o güçsüz ve çaresiz insanlara karşı haksız çıkmak, yaptıklarının karşılığını ateşle ve işkenceyle ödemek vs., gibi Hıristiyan eskatoloğyanın; stoa felsefesinde olmaması, fatihler ve köle sahiplerinden oluşan bu

zulüm diyarının efendileri için ciddi bir tehdit oluşturması, gayet doğaldı. Roma imparatorluğunda sıradan insanların bedenlerine çivi çakılarak cezalandırıldığı çarmıhın, Hıristiyanlığın sembolü olarak öne çıkartılmış olması bile, kitleleri stoa felsefesine karşı çıkması bakımından çok büyük bir anlam taşımaktaydı. Haksızlık ve zulme uğrayan, çaresizlik içinde ölerек unutulmuş kitleler için, Hıristiyan eskatolya, teselli ve umut kaynağıydı. Romalı imparatorların, kralların, yargıçların, fatihlerin diz çökmüş bir vaziyette Tanrı huzurunda hesap vermeleri; köle haline getirdikleri ulusların (gentiles) evlatlarına karşı işledikleri her fiilden dolayı yargılanmaları, güçsüz kılınarak aşağılanmaları, mahkûm edilerek sonsuza kadar sürecek ateş gölüne atılmaları; çaresiz ve bezgin kitleler için büyük bir ümit ve teselli kaynağıydı.

Kaynakça

- ANONİM, (2003). Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul
- AUGUSTİNUS, (1999). İtirafı, Çev: Dominik Pamir, Kaktüs Yayınları, İstanbul
- AUGUSTİNUS, (1972). City of God, New York : Cambridge University Press
- AURELİUS, Marcus (2006). Kendime Düşünceler, Çev. Cemal Suer, Kaktüs Yayıncılık, İstanbul
- BRUN, Jean (1997). Stoacılık, Çec. Medar Atıcı, İletişim Yayıncılık, İstanbul
- CİCERO, Marcus Tullius (2006). Tanrıların Doğası, Çev. Çiğdem Menzilioğlu, Kabalcı Yayınları, Ankara
- CİCERO, Marcus Tullius (1994). Dostluk Üzerine, Çev: Çiğdem Dürüşken, Homer Kitapevi, İstanbul
- CİCERO, Marcus Tullius (2004). Konsüllük Eyaletleri Hakkında, Çev. Fafo Telatar, Multilingua, İstanbul
- DİOGENES, Laertios (2003). Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, Çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- ERTOP, Kıvanç ve YETKİN, Çetin (1985). Sosyo-Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi, Say Yayınları, İstanbul
- EPIKTETOS, (1997). Düşünceler ve Sohbetler, Çev. Burhan Toprak, İnkılap Kitapevi, İstanbul
- SENECA, Lucius Annaeus (1999). Ahlaki Mektuplar, Çev. Turkan Uzel, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- SENECA, Lucius Annaeus (1997). Tanrısal Öngörü, Çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul
- SENECA, Lucius Annaeus (2000). Ruh Dimginliği Üzerine, Çev. Bedia Demiriş Yapı Kredi Yayınları, İstanbul